

1. GİRİŞ

1980'li yıllardan bu yana, dünya kapitalist sistemi, içine düştüğü yapısal krizin sorumlusu olarak "'Devlet Öcülüğünde Kalkınma" anlayışını göstermektedir. Devletin/devletlerin, bazı mal ve hizmetlerin üretimini, işletmesini, dağıtımını yapması ve bu işleri yaparken kendi kuruluşları ve personelini kullanması sermayenin bu alanlarda kâr elde etmesini engellemektedir. Kamusal mekanizmaların yönetimi altında olan yeni kârlı yatırım alanlarına ulaşmanın yolu ise Devleti küçültme olarak adlandırılmakta ve Özelleştirme, Serbestleştirme, Piyasalaştırma ve Esnekleştirme gibi politikalar ile uygulamaya geçirilmektedir.

Bu politikalar, kamu mülkiyeti ve kamu işletmeciliğinin kıt kaynakların hovardaca kullanımına yol açtığı, mülkiyet ve işletmede kamu tekellerinin toplumsal alandaki özgürlüğü kısıtladığı savları ile gündeme gelmiştir. Yeni sağ ideologları tarafından dile getirilen "devlet çok büyük", "devlet işletmeleri verimsiz", "kamu kurumları hantal", "israf ve yolsuzlukların sorumlusu kamu bürokrasisi" söylemleri, piyasanın bunalımını, kamusal mekanizmaların bunalımı olarak göstermiş, piyasa lehine her türlü genişlemenin meşruiyetini sağlamıştır (Güler, 1996). Kamusal mekanizmalar tarafından kamu hukukunun gereği olarak gözetilen eşitlik ve adalet kavramları ise, güçlü olanın özgürlüğü pahasına göz ardı edilmiştir. 1989 yılında Sosyalist Blokun dağılmaya başlaması ve Sovyetler Birliğinin 1991 yılında kapitalist sisteme resmen dahil olmasının ardından ise yeni sağ politikalar alternatifsiz kalmıştır.

Ülkemizde bu politikaların uygulanması 24 Ocak kararları ile başlamış ve 12 Eylül 1980 darbesi bu programın uygulanması için gereken koşulları oluşturmuştur. Ekonomi yönetiminde kamusal mekanizmaların yerine piyasa mekanizmalarının konulması gerektiği, verimlilik ve refahın bu yolla sağlanacağı düşüncesinin hakim olduğu "yapısal uyarılma reformları" ile ilk önce ekonomik ve mali liberalizasyon sürecine girilmiştir (Güler, 2003). Ekonomide dışa açık gelişme stratejisinin yürürlüğe konması ile, dış ticaretin serbestleştirilmesinden özelleştirmeye, tarımsal destekleme politikalarından enerji politikalarına kadar çok geniş bir alan, uluslararası kuruluşlar ile yapılan çeşitli kredi anlaşmalarında yer alan taahhütler doğrultusunda biçimlendirilmeye başlamıştır.

Bu gelişmelerin Türkiye'de madencilik sektörüne yansımaları, özellikle 1990'lardan itibaren hız kazanmıştır. Madencilik sektöründe öne çıkan söylem "kamu madencilik kuruluşlarının özelleştirilmesi" olmuştur. Ancak bu noktaya gelinceye kadar, yani 1980 ve 1990 yılları arasında özelleştirmelere hazırlık niteliğinde bir çok uygulama sektörde kendini hissettirmiştir.

Madencilik sektöründeki kamu kurumları genelde bir bütün halinde özelleştirilmeye uygun olmayan KİT'lerdir. Bu KİT'lerin özelleştirilebilecek küçük parçalara bölünmeye başlaması ilk uygulamaya geçirilen politikalarındandır. Böylelikle tek kurumun çeşitli işletmeler olarak rasyonel biçimde bölünmesi ve stratejik olarak işletilmesi gerekirken zarar etmek zorunda olanın kâr edenlerce desteklenmesi yolundan vazgeçilmiştir. Kamu kurumlarının kamu hizmeti temelinde yapılan işbölümü bozulunca, her kurum diğerine rakip ya da müşteri olarak ilan edilebilmiş, ticari davranış ilke haline getirilmiştir (DİSK/GENEL-İŞ ve KİGEM, 1998).

Taşkömürü'nde, Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) günümüzde tekel olarak işletmecilik yapmaktadır. TTK, 1980 öncesi dönemde Ereğli Kömür işletmeleri (EKİ) adıyla Türkiye Kömür işletmeleri (TKİ) bünyesinde varlığını sürdürmüştür. 1983 yılında EKİ'nin TKİ'den ayrılması ve TTK adıyla bir iktisadi devlet teşekkülü olarak örgütlendirilmesi, özelleştirme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Özelleştirme, piyasalaştırma, serbestleştirme ve esnekleştirme dönemi tam da bu tarihte başlamıştır. Taşkömürü sektörünün tamamlayıcı ya da yan sektörlerle bağlarının koparılması da bu bölünmeye eklenince, TTK bir kamu kurumu gibi değil, "piyasa unsuru" olarak hareket etmeye zorlanmıştır.

Bölünme aşamasından sonra, özel alıcılar için yeterince cazip olmayan TTK'da, öncelikle özelleştirmeye hazırlayıcı çeşitli uygulamalar gündeme gelmiştir. Ancak bu uygulamalarla TTK kendi kendine yeterli ve özelleştirilebilecek bir kurum olma yerine kapanma noktasına gelmiştir. Kurum günümüzde de bir bütün halinde özelleştirmeye uygun değildir. "Cazip olan" taşkömürü üretiminde TTK'nın tamamen devreden çıkarılması ve taşkömürü üretiminin özelleştirilmesidir. Son yirmi yılda taşkömürü üretiminin özelleştirilebilmesi için havza küçültme, rödövan uygulamaları gündeme gelmiştir. Bu uygulamalar sektörün tamamen özelleştirilmesi için yeterli olamayınca da yeni yollar aranmaya başlamıştır.

Tarihsel süreç içinde, Havza'da taşkömürünün işletilmeye başlandığı 1848 yılından beri yabancı sermayenin taşkömürü Havzasına olan ilgisinin her zaman canlı kalması, bu bölgeden beklentilerin hiç tükenmediğinin göstergesidir. Cumhuriyet döneminde, yabancı sermayenin fiili olarak havzadan çıkarılmasıyla birlikte, ulusal taşkömürü sektörünün hangi aşamalardan geçerek hangi zorluklarla oluşturulduğu da bilinmektedir. Maden işçisinin canı pahasına ortaya koyduğu emeği ile üretilen taşkömürünün, devlet işletmeciliği ile işçilere, havzaya ve ülke kalkınmasına getirilen büyük olmuştur. Ancak 1980 sonrası dönemde, işçi, havza ya da ülke kalkınması önemini yitirmiş, tüm hesaplar sermayenin kân üzerine yapılır olmuştur.

Taşkömürü sektöründen beklentileri olan sermaye, yerli değil çokuluslu sermayedir. Günümüzde çokuluslu sermaye fiili olarak Havzada varlığını hissettiremiyor olsa da, özelleştirme sürecinin tamamlanmasının ardından, bu durum değişecektir. Çokuluslu sermayenin havzaya yatırım yapıyor olması bunun en önemli göstergesidir.

2. KÖMÜRÜN ÖNEMİNİ KORUMASI '

Enerji ihtiyacı, bugün için dünya genelinde meydana gelen çatışma ve anlaşmazlıkların nedenlerinden en önemlilerindedir. Sürekli genişlemeye çalışan kapitalist pazarların gerek ulus devletlerle yaşadığı çatışmalarda ve gerekse de küresel düzeyde oluşturulmaya çalışılan yeni yapılarda, 'enerji' her geçen gün önemi daha da artan bir parametre olarak ortaya çıkmaktadır.

Enerji gereksinimlerinin karşılanmasına dönük hammadde kaynaklarının sınırlı olması, günümüzde bu kaynakların paylaşılmasına dair yaşanan çatışmaları artırırken, savaşlara da kaynaklık edebilmektedir.

Fosil yakıtlar (petrol, doğalgaz, kömür) sadece enerji hammaddesi değil; aynı zamanda bir çok sanayinin (boya, plastik, eczacılık, kozmetik, demir-çelik, alüminyum, vs. gibi) ana girdilerinin üretildiği hammaddelerdir.

Bugün için iki temel enerji kaynağı olarak tanımlanan doğal gaz ve petrolün görünür rezervleri sırasıyla 60 ve 40 yıl olarak tahmin edilmektedir. Kömürde ise bu süre 200 yıla çıkmaktadır (DPT, 2001).²

Büyük ölçüde istikrarsızlık içindeki Orta Doğu ve Avrasya Bölgesinde yoğunlaşmış olan doğal gaz ve petrol -sanılanın aksine- dünya toplam elektrik üretiminin yalnızca %25.6'sını karşılamaktadır. Oysa bu kaynakların en önemli alternatifi durumundaki kömürün dünya elektrik üretimindeki payı %38.1 gibi yüksek bir orandadır (Arioğlu ve Yılmaz, 2002).

Elektrik enerjisinde kömürün kullanım payı, bu temel kaynağın yaşamsal önemine dikkat çekme açısından veri oluşturmaktadır. Bugün dünya ölçeğinde baktığımızda; Polonya elektrik üretiminin %96'sını, Çin %80'ini, Avustralya %84'ünü, ABD %56'sını ve Avrupa Birliği (15 ülke ortalaması) ise %25'ini kömürden sağlamaktadır (Arioğlu ve Yılmaz, 2002).

Dünya taşkömürü rezervlerinin yaklaşık olarak %41.6'sı OECD ülkelerinde bulunurken, %58.4'ü OECD dışında kalan bazı 'geçiş ekonomileri' ile Afrika ve Çin'de bulunmaktadır. Latin Amerika ve Orta Doğu ise 'kömür rezervleri az olan bölgeler' olarak tanımlanmaktadır.

Çin, bugün için 1.171.10⁶ tonluk üretim potansiyeli ile, 900 milyon ton üretime sahip ABD ve 310 milyon ton üretime sahip Hindistan'la birlikte en büyük üretici konumundadır. Çin üretiminin büyük bir kısmını kendi üretim girdisi olarak kullanmakta ve çok az bir kısmını (%4.7) ise ihraç etmektedir. Buna karşın oransal açıdan bakıldığında en büyük ihracat yapan ülkeler olarak; Avustralya, Güney Afrika ve Endonezya öne çıkmaktadır.

Taşkömürü, elektrik enerjisi üretiminin yanı sıra büyük ölçüde demir-çelik sektöründe yararlanılan bir kaynak durumundadır. Dünya ölçeğinde üretilen taşkömürünün yaklaşık olarak %16'lık kısmı (600 milyon ton/yıl) demir sektöründe değerlendirilmektedir. Çelik sektörü açısından baktığımızda ise durum daha da çarpıcı görünmektedir. Bugün için çelik endüstrisindeki taşkömürünün payı %70'in üzerine çıkmıştır.

Ülkelerin taşkömürü rezervleriyle dünya ölçeğindeki üretim paylarının karşılaştırılması da bazı çarpıcı veriler sunmaktadır. Dünya rezervi içindeki payı %22.6 olan ABD'nin üretimdeki payı %28.6 iken, dünya rezervlerinin %12.1'ine sahip olan Çin %24.3 gibi

² Bu karşılaştırma, sadece günümüz teknolojileri kullanılarak ekonomik olarak işletilebilecek kömür rezervlerini kapsamaktadır. Düşük kaliteli ve daha derinde bulunan kömürlerin ekonomik olarak değerlendirilmesine olanak sağlayacak gelişmeler dikkate alınmamıştır.

yüksek oranda üretim gerçekleştirmektedir. Her iki ülke de, üretimlerini büyük ölçüde iç pazarda değerlendirmekte ve ihracatlarını düşük düzeylerde (%4-5) tutmaktadır. Rezervi ve dünya üretimindeki payı %1 civarında olan Türkiye ise ihracat yapamamaktadır.

Taşkömürü rezervleri yetersiz olan Japonya, Güney Kore ve Tayvan gibi ülkelerin yanı sıra başta İngiltere olmak üzere bazı Avrupa Birliği ülkeleri de önemli ithalatçı ülke konumundadır. Buhar kömürü ve kok bazında gereksinim duyan bu ülkelerle birlikte dünyanın en büyük üreticilerinden Çin ve Hindistan da tüm potansiyellerine karşın kömür ithal etmektedir.

Gelecek projeksiyonları düşünüldüğünde; Çin, ABD ve Güney Asya'nın kömür gereksinimlerinin artacağı tahmin edilmekte, Avrupa Birliği'nin taşkömürü kömür ihtiyacının ise 2010 yılından itibaren azalacağı hesaplanmaktadır. Özellikle askeri-savaş sanayisinin gelişme gösterdiği ABD, Hindistan ve Çin gibi ülkelerde bu ihtiyacın artış göstermesi, çelik sektöründeki yoğunlaşmaya bağlı olmaktadır.

Bu açıklamalardan da görüldüğü gibi, dünya ölçeğinde kömür, sanayi devrimi ile birlikte gelen "tekelci kapitalizm" ve ikinci dünya savaşının ardından gelen "teknelci devlet kapitalizmi" dönemlerindeki önemini, 1980'ler sonrasında yaşadığımız "küresel kapitalizm" döneminde de korumaktadır.

MTA'nın verilerine göre Türkiye'de 1.126.548.000 ton iti kalitede taşkömürü rezervi bulunmaktadır. Burada madencilik açısından önem kazanan bir parametreye, "rezerv kullanım oranına" da dikkat çekmek gerekmektedir. Doğada mevcut olan görünür, mümkün ve muhtemel rezervin üretilen kısmını ifade eden ve (üretim/rezerv) olarak gösterilen rezerv kullanım oranı taşkömürü için ülkemizde %1'in altındadır. Linyit için de benzer bir durumun var olması, enerji politikası belirleme süreçlerinde kömürün yeterince dikkate alınmadığını göstermektedir. Oysa TKİ yönetiminde kömür üretimi 1970'li yıllarda Türkiye'nin de etkilendiği enerji darboğazı ve ambargolarının aşılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Yaşanan petrol krizinin aşılmasında yerli, güvenilir kaynaklarımızdan linyit büyük önem kazanmış, Türkiye linyit rezervlerinin %80'ini elinde bulunduran TKİ linyite dayalı yatırımlarını artırarak enerji krizini en azından 1980'lerin ikinci yarısına kadar ötelemeyi başarmıştır (TMMOB-MMO, 2003a).

1980'li yılların ikinci yarısından sonra tüm dünyada yeni sağ politikaların egemenlik kurması ve ülkemizde de ekonomik ve mali liberalizasyon süreci ile özelleştirme uygulamalarının başlaması, devlet öncülüğünde kalkınma anlayışını etkisizleştirmiştir. Devlet artık dünya ölçeğinde yaşanan gelişmelere müdahale araçlarını yitirmiştir.

Taşkömürü sektörüne bu gelişmelerin yansımaları, özelleştirme, serbestleştirme, piyasalaştırma ve esnekleştirme kavramlarıyla özetlenebilmektedir. TKİ'nin parçalanması ve TTK'nın TKİ'den ayrılması özelleştirmelere hazırlık olacak ilk hamledir. Bu hamlenin ardından, hem kurum olarak TTK, hem sektör olarak taşkömürü özelleştirme, serbestleştirme, piyasalaştırma ve esnekleştirme uygulamalarına teslim edilmiştir.

3. TÜRKİYE TAŞKÖMÜRÜ KURUMUNDA ÖZELLEŞTİRMEYE HAZIRLIK

3.1 Özelleştirmeye İdeolojik Hazırlık: TTK'nın Verimsizliği iddiaları

Kamu girişimciliğinin verimsiz olduğu, zarar ettiği iddialarını ispatlamak için 1980'lerden bu yana yoğun bir kampanya dönemi başlamıştır. Ancak Havzada kömür üreten kamu girişimciliği aslında 1980'lerden önce de zarar etmiştir. 1946-1977 yılları arasında ki 32 yıllık dönemin sadece 4 yılında kurum kâr etmiştir (Oral). Böyle olmasına rağmen "zarar etme"nin bir sorun haline gelmesi için 1980'li yıllar beklenmiştir.

Geçmiş yıllarda Zonguldak kömür havzası Türkiye'ye kaynak transfer eden bir kurum olarak görülmüştür. Çünkü sanayileşme yalnızca kömür üretmek ile değil, üretilen kömürü değerlendirebilmek ve doğal kaynakları etkin bir biçimde yönetmekten geçmektedir. Havzada üretilen kömür demir-çelik endüstrisinin doğmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Karabük Demir Çelik (KARDEMİR) sayesinde, köprü ve demiryolları inşaatında yerli demir-çelik kullanılmıştır. Ereğli Demir Çelik (ERDEMİR) ile otomotivden beyaz eşya sanayisine kadar bir çok sanayi dalı gelişmiştir. Çatalağzı Termik Santrali (ÇATES) ile kömürden elektrik üretilmiştir.

1980'li yıllara kadar sürdürülen ithal ikameci politikalar doğrultusunda, ülkedeki üretim sektörünü geliştirmek için özel sektöre olanaklar sağlanmış ve Taşkömürü Kurumu, Demir-Çelik fabrikaları gibi enerji sektöründen özel kesime kesime, ucuz fiyatlarla kaynak transferi yapılmıştır. KİT'lerden beslenen, otomobil ve beyaz eşya başta olmak üzere inşaat sektörü ve diğer sektörler gümrük duvarlarıyla korunmuş ve bu sektörler dünyada örneği görülmeyen kârlara ulaşmışlardır.

Uzun yıllar, ucuz kömür satışı ile ülke sanayisine kaynak aktarılan TTK'nın, satış politikalarındaki ilk ciddi değişiklik 1978 yılında görülmüştür. Kömürün ortalama satış fiyatı 25 dolardan 51 dolara yükselmiş ve o yıl kurum zarar etmemiştir.

TTK, 1980 yılında da zarar etmemiştir. Ancak bunda rekor bir fiyatla, 77 dolara, kömür satmasının ve askıya alman sendikal hakların işçi ücretlerinin düşük kalmasına neden olmasının etkisi vardır. TTK uzun yıllar sonra 1983 yılında, 64 dolar ortalama satış fiyatıyla yaklaşık 25 milyon dolar kâra geçmiştir. 1984 yılında 52 dolara düşen satış ortalamasıyla 21 milyon dolar, 1985 yılında 50 dolara düşen satış ortalamasıyla yine 21 milyon dolar kâr elde edilmiştir.

1986 yılında 44 dolara düşen ortalama satış fiyatıyla 68 milyon dolar zarara geçilmiş ve bu tarihten sonra kurumun zararları sürekli artmıştır. 1987 yılında zarar, 90 milyon dolar olmuştur. Çizelge 1'de kurumun 1988'den günümüze kadar olan zarar durumu gösterilmektedir.

Çizelge 1 : TTK'nın toplam zararları (Milyon \$)

Yıllar	Zarar	Yıllar	Zarar	Yıllar	Zarar
1988	-110.3	1996	-362.6	2003 (Program)	-220.4
1989	-162.2	1997	-351.7	2003 (Beklenen)	-309.5
1990	-296.4	1998	-144.4	2004 (Program)	-277.5
1991	-511.7	1999	-391.5		
1992	-561.3	2000	-368.4		
1993	-670.5	2001	-216.6		
1994	-515.1	2002	-217.4		
1995	-443.3				

Kaynak 2000 yılına kadar <http://www.gazeten.com/archiv/ekonomi0000004653.html>

2000 yılı ve sonrası için TTK (2003) 2004 Yılı Yatırım ve Finansman Toplantısı Sunuş Konuşması, Eylül

KİT'lerde giderleri artıran önemli bir yenilik, "Sosyal Yardım Zammı" ödemesi olmuştur. Bakanlar Kurulu Kararıyla 20.6.1987 tarih 3395 sayılı Yasayla tüm KİT'lere ek bir yük getirilmiştir, işçi çalışırken sigorta primini ödeyen KİT'ler, işçisi emekli olunca da, ödeme yapmaya başlamıştır. Bu uygulama 1989 yılında hemen TTK'nın kar-zarar tablosuna yansımıştır. Finansman gideri 73 milyon doları geçen ve sürekli açık vermeye başlayan kurum özel bankalardan yüksek faizle kredi kullanmaya başlamıştır.

1990 yılında yükselen sendikal mücadele ile maden işçileri greve çıkmışlar ve 4-8 Ocak 1991 Zonguldak-Ankara yürüyüşü gerçekleştirmişlerdir. 1991 yılında, hem sözleşme sonrası işçilik maliyetleri artmış hem de bir önceki yıl 71 dolar olan ortalama satış fiyatı 50 dolara çekilmiştir. Böylece kurumun zararları büyümeye başlamıştır. Açık arttıkça da yüksek faizlerle kredi kullanımı artmış, 170 milyon dolarlık finans giderininin 110 milyon doları, faiz ve komisyon gideri olmuştur. Geri kalan ise yeni emekli işçilerin kıdem tazminatları ve eski emekli işçilerin Sosyal Yardım Zammı ödemeleridir.

1993 yılında 43 dolarlık ortalama satış fiyatıyla 670 milyon dolar zarara ulaşılmıştır. Aynı yıl Sosyal Yardım Zammı 78 milyon dolar, gecikme faizleri 62 milyon dolar, yeni emekli olan işçilerin kıdem tazminatları 76 milyon dolar, toplam finans gideri 223 milyon dolardır. Bu yıldan sonra hükümetler, TTK'nın küçültülmesinden, Zonguldak'ta alternatif yatırımlardan söz etmeye başlamışlardır.

1994 yılından sonra da TTK'da personel sayısı azaltılmaya başlamıştır. Ancak bu tarihte Dünya Bankası ve Japonların EXIMBANK'ına olan borç ve borç faizleri yüksek rakamlara ulaşmıştır.

3.2 Personel Politikası

Küçültme politikalarının başladığı yıllarda, "küçültme" kelimesi personel sayısının azaltılması ile aynı anlamda kullanılmıştır. 1990'lı yılların başlarında kurumdaki emekli olan işçilerin kıdem tazminatları geciktirilmiş, ikramiyeleri ödenmemiş ve emeklilik kampanyası başlatılmıştır. Amaç geleceğe ilişkin korku ve endişe ortamı yaratarak, işçi sayısının düşürülmesidir.

1980 ile 2002 yılları arasında kurumun işçi sayısının 26.166 kişi azaltılması sağlanmıştır. Zaman zaman sendikal baskılardan dolayı ya da siyasi rant sağlama amacına yönelik olarak işçi alımı yapılsa da genel eğilim günümüze kadar devam

etmiştir. 1945 yılındaki TTK'da işçi sayısı 37.080 iken, bu rakam 2003 yılında 14.600'e düşmüştür. 2004 yılında işçi sayısının 12.270'e düşürülmesi planlanmaktadır. (TTK, 2003).

TTK'da memur istihdam rejiminde de büyük değişiklik olmuş, kurum kadrolu memur yerine sözleşmeli memur istihdamına yönelmiştir (<http://www.taskomuru.gov.tr>). Çizelge 2, küçülerek kapanmaya giden rotayı açıkça ortaya koymaktadır. 1989 ile 1999 yılları arasında işçi sayısı azaltılmış, üretim düşürülmüş ama zarar artmaya devam etmiştir.

Çizelge 2. 1989-1999 yılları arasında ttk'daki işçi sayılarındaki azalışın bazı verimlilik ölçütleri açısından değerlendirilmesi

	1989	1999
İŞÇİ SAYISI	35.492	16.364
ZARAR	162.2 milyon \$	391.5 milyon \$
Finans Gideri	73 milyon \$	136 milyon \$
Ortalama Kömür Satış Fiyatı	59\$	38\$
Tüvönan Üretim Miktarı	6.314 bin ton	2.601 bin ton
Üretim (Satış)	3.039 bin ton	1.961 bin ton
Demir-Çelik (Satış)	%54	%10
ÇATES (Satış)	%13	%73

Kaynak: Oral, T. Taşkömürü gerçeği ve Türkiye. <http://www.turkis.org.tr/taskomuru.doc>

Günümüzde TTK'nın zararının yüzde 70'ini işçilik maliyetlerinin oluşturduğu, bunun yanı sıra üretimin az olması, yerüstü işçi fazlalığı, kömür satışının istenilen düzeyde yapılamamasının da zarara önemli etken olduğu savunulmaktadır.

Yeraltı kömür madenciliği, yüksek maliyetli bir iş olması nedeniyle kâr edebilmesi çok zor olan bir iştir. Bu maliyetten kurtulmanın yolu olarak madencilikten vazgeçme gibi bir yolun seçilmesi ise kalkınmasını tamamlayamamış bir ülke için oldukça lüks bir yöntemdir. Maliyetleri düşürmenin insan onuruna yakışmayan bir diğer yolu daha bulunmaktadır. Bu yol örgütsüz, çalışma iş güveliğinden ve sosyal haklardan mahrum, aç kalmamak uğruna her türlü koşulda çalışabilen, fazla ücret isteyemeyen işgücünün çalıştırılmasıdır. TTK'da bu yolun kullanım biçimi rödövars uygulamaları ile gerçekleştirilmektedir.

3.3 İki Rapor İki Farklı Sonuç

3.3.1 Zonguldak-Bartın- Karabük Bölgesel Gelişme Projesi

5 Nisan 1994 tarihinde açıklanan "Ekonomik Önlemler Paketi"nde özelleştirme olanağı bulunmaması durumunda TTK'ya bağlı Armutçuk ve Amasra Taşkömürü işletmelerinin üretimlerinin yıl sonuna kadar durdurulması kararı alınmıştır. KARDEMİR'in özelleştirilmesi kararı da yine aynı önlemler paketinde yer almıştır. Bu karar üzerine Zonguldak Bölgesi için bir "Bölgesel Kalkınma Stratejisi" hazırlanmasına yönelik olarak 1995 yılında DPT tarafından bir proje başlatılmıştır. Bu proje BRLİ-GERSAR (Fransa) ve TÜMAŞ (Türk Mühendislik, Müteahhitlik, Müşavirlik Anonim Şirketi)

firmalarından oluşan bir konsorsiyuma yaptırılmıştır. Projenin finansmanı Dünya Bankası'na Japon hükümetinin yaptığı bağıştan karşılanmıştır.

Bölgesel Gelişme Projesi kapsamında yapılan çalışmalar sonucunda TTK ve KARDEMİR Raporu 1997 yılında yayınlanmıştır (DPT,1997). Raporda TTK için önerilenler:

Endüstriyel Strateji:

- Kömür üretiminin kademeli olarak azaltılması,
- 10-15 yıl içinde uzun vadeli planlama ile TTK'nın daha da küçültülmesi,
- Maden alanının yeniden sanayileştirilmesi,
- İşgünün kademe kademe azaltılması.

Bu stratejinin gerekçesi ise, Avrupa'da da böyle yapılması ve Türkiye'nin düşük kaliteli üretim nedeniyle Dünya piyasalarıyla rekabet edememesi olarak açıklanmıştır.

Endüstriyel Politika:

- En kârlı ocaklarda üretime yoğunlaşma,
- Diğer ocakları sistematik olarak kapatma,
- Dışardan uzman şirketlere eğitim programları yaptırarak işgücünü eğitime,
- Toplam Kalite Yönetimi (TKY) uygulama

İşgücü Stratejisi:

- Personel alımının tamamen durdurulması,
- Gönüllü işten ayrılma ilkesinin uygulanması (Erken emeklilik, yeniden eğitim, iş transferi yoluyla).

Destek Politikası:

- Sendikalarla sürekli uzlaşma ve müzakere içinde olma,
- Dışsal hareketleri yönetmek için danışmanlar ve iş takipçileri ekibi oluşturma
- Bir mali plan oluşturma , ve bu mali planın devlet tarafından finanse edilmesi

Raporda ayrıca TTK'nın geçmişte madencilikle ilgisi olmayan (?) faaliyetleri miras olarak bugüne taşıdığı, bu gün için bu faaliyetlerin yük olduğu söylenmektedir. Bu yükler; demiryolları, Zonguldak Limanı, Ereğli nakil hattı, lojmanlar, depo sahaları, misafirhaneler, yemekhaneler, arazi, alev sızdırmazlık belgesi veren kuruluştur (DPT,1997). Zamanla bu yüklerin her biri sırası geldikçe özelleştirme politikalarına konu olmuştur.

Bu rapor, başarılı bir kamu girişimciliği örneğini, sadece kâr amacına yönelik bir özel işletme gibi düşünmüştür. Kurumun yaptığı hizmetler kamu hizmeti niteliği gözetilmeden, kamu yararı ölçüne göre değerlendirilmeden gelir-gider hesapları

³ Raporda TKY ifadesi geçmemekle birlikte, "işçilerin katılımı herkesin şirket projesi ile bütünleştirilmesi amacıyla personelin yaratıcılığı ve motivasyonunu sağlamak amacıyla, ilerleme grupları ve kalite döngüleri, değer analizleri, kaza önleme ve geliştirilen emniyet prosedürleri gibi idari yöntemler" ifadeleri kullanılmıştır.

⁴ Danışmanlar, kurumdan ayrılacaklara yeni kariyer geliştirmeleri için yardımcı olma görevi üstlenecek, iş takipçileri ise kariyer geliştirme programını başarıyla tamamlayabilen personel için iş arayacak

³ Erken emeklilik, yeni işe yerleştirilecek personel için eğitim masrafları ve yeni işverene ödenecek prim için

üzerinden değerlendirilmiştir. Oysa kurumca desteklenen sanayilerin ekonomiye katkısı gibi bir çok ekonomik faktör, bir kentin insanların mutluluğunu gibi bir çok sosyal fayda hesaplamalara katılmamıştır. Bu verileri de göz önünde tutan başka bir analizin çok farklı sonuçlar ortaya çıkaracağı kesindir.

Raporda mülkiyetin özel sektörde olmasının verimliliği arttıracığı yönünde gizli bir varsayım bulunmaktadır. Ancak verimlilik bir mülkiyet sorunu olmaktan çok bir yönetim sorunudur. Kurumun siyasi etki altında kötü yönetildiği, siyasi kaygılarla gerinden çok insana istihdam olanağı yarattığı ileri sürülmektedir. Ancak bu sorunun özelleştirmeden daha kolay uygulanabilecek bir çözümü vardır. Bu çözüm ÖZERKLEŞTİRME'dir. TTK için zaman zaman önerilen (Soysal,1998) bu yol hükümetlerce benimsenmemiştir.

3.3.2 Türkiye Taşkömürü Kurumu İnceleme Kurulu Raporu

5 Nisan kararları ardından, hükümet tarafından hazırlatılan bir diğer rapor ise, Türkiye Taşkömürü Kurumu inceleme Kurulu tarafından 23.06.1994, 26.12.1994 tarihleri arasında yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmada Başbakanlık temsilcileri, Hazine Müsteşarlığı temsilcileri, DPT Müsteşarlığı temsilcileri, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı temsilcileri, TTK, MTA, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Maden Mühendisleri Odası, Makine Mühendisleri Odası, Genel Maden işçileri Sendikası temsilcileri de görev almıştır.

Bu raporun saptamaları şu şekilde özetlenebilir (TTK, 1995):

- Taşkömürü gerek enerji gerekse demir-çelik sektörü açısından stratejik öneme haiz bir hammaddedir. Ucuz ithal kömür ve ucuz ithal demir gibi bugün için cazip görünen pazar koşullarına dayanarak kendi hammaddelerini değerlendirmekten uzaklaşan bir politikanın ülkemiz ekonomisine hem bugün hem de gelecekte ciddi zarar vereceği muhakkak görünmektedir.
- Kömür üretimi gerekli ve yerli idame yatırımların yapılmaması sonucu düşmektedir. TTK, işçi sayısını %25 oranında azaltmış olmasına rağmen gittikçe düşen üretim miktarları ve büyüyen finans açıkları nedeniyle iyileştirmeye gitmekten uzak bir yapı arz etmektedir. Bazı işletmelerin kurum dışına alınmasına ve giderek küçülen üretim hedeflerine bağlı olarak sürekli işçi azaltımı ile daha iyiye gitmenin mümkün olmayacağı da görülmektedir. Yatırım yapılmaksızın gerçekçi iyileştirme projelerine dayanmaksızın süren bu tür gelişmeler, maden işletmeleri için "kapanma" anlamına gelmektedir. Bu da ülke yararına bir sonuç olarak görünmemektedir.

Raporda, Ayrıca genelde TTK ve özelde Armutçuk işletmeleri için teknik anlamda bir iyileştirme projeksiyonu hazırlanmıştır. Buna göre:

- Gecikmiş tüm alt yapı yatırımları tamamlanarak işletmeler maksimum tüvenan kömür üretimlerini gerçekleştirecek duruma getirilecektir. Yer altı işçiliklerini bu hedefe uyumlu hale getirebilmek amacıyla yerüstü işçilerin önemli bir bölümü, kısa süreli eğitimlere tabii tutularak yer altı seviyelerine çekilecektir.
- Armutçuk ve Amasra işletmelerinin toz kömürlerini değerlendirmek amacıyla briketleme tesisleri ve Üzülmaz, Karadon, Kozlu Müesseselennin kömürlerini yıkayacak, yeni lavvarlar, yap-işlet, ortaklık vb. bir modelle özel girişimciler teşvik edilerek kurdurulacaktır.
- Kurum, kolayca dışardan sağlanabilecek hizmetleri üreten servislerini, uygun projelerle devredecek ve yerüstünden önemli ölçüde çekilecektir.
- Kurum yönetimi, satılabilir ürünlerin iyileştirmesini ve pazarlamasını ağırlıklı hedef olarak gören dinamik ve özerk, istikrarlı bir yapıya kavuşturulacaktır.
- Mevcut mali yapı süratle iyileştirilerek gecikme zamları, sosyal yardım ödenekleri vb. finans yükü kalemleri sıfırlanacaktır.
- işçi ücretlerine seyyanen zamlardan vazgeçilerek iş değerlendirmesine dayalı, üretken sınıfları kollayan ve kurumun gerçekleri ile bağdaşacak bir teşvikli ücret sistemi uygulanacaktır.

Raporda ayrıca komisyon çalışmaları sırasında ortaya çıkan bazı gerçekler şu şekilde sıralanmıştır:

- TEK Çatalağzı termik santrali, TTK'dan dünya fiyatlarının altında kömür almakta ve kâr elde etmektedir. Çimento vb. sektörler için de benzer bir tesbit yapılmıştır. TTK bu sektörlerde satış fiyatlarını gerçekçi biçimde, dünya piyasalarına ve rekabetçi ortama göre belirlemeye gayret etmelidir.
- Dünya genelinde, kömür ocaklarını ve termik santralleri tek elden işleten güçlü enerji şirketlerinin bulunması ve bu tür faaliyetlerin kâr getirmesi, TTK'nın geleceğe yönelik projelerinde değerlendirilebilecek bir durumdur.
- İthal kömür ve briket fiyatları çok yüksek seyretmesine rağmen TTK, bürokratik yönden bağımsız olmadığı için, bu pazarlara girmekte, çekingen davranmaktadır. Briketlenerek satılması halinde TTK kömürleri, gerek çevre kirliliği yönünden ve gerekse kalorifik değer üstünlüğü ile bu pazarda yer alabilir ve Kurum'un satış gelirleri önemli oranda artabilir.
- Dünya kok kömürü ve kömürden üretilen kimyasalların üretim ve tüketim rakamları TTK'nın bu alanda proje üretip hayata geçirmesinin ve bu pazarlara mamul veya yarı mamul ürünlerle girmesinin olanaklı ve yararlı olacağına işaret etmektedir.

TTK inceleme kurulu, Bölgesel Gelişme projesi ile karşılaştırıldığında neredeyse tamamen zıt sonuçlara ulaşmıştır. Bu rapor küçülme yerine BÜYÜME önerisi getirerek, yeni yan sektörlerle, kâr edebilen bir sektör yaratmayı hedeflemiştir. İnceleme Kurulunun kamu hizmeti ve kamu yararı odaklı bakış açısı da dikkat çekmektedir. İki raporda aynı dönemin hükümeti tarafından hazırlanmış olmasına rağmen, bu durum raporları hazırlayan kurumların farklılığından kaynaklanmaktadır. Bölgesel Gelişme Projesi uluslararası sermayenin örgütleri tarafından onların çıkarlarına uygun olarak hazırlanmıştır. İnceleme Kurulu Raporu ise, ulusal bürokrat, uzman, akademisyen ve

demokratik kitle örgütlerinin ortak bakış açısıdır. Ancak uygulamada Bölgesel Gelişme Projesi doğrultusunda hareket edilmiştir.

3.4 Yetersiz Yatırım Teknolojik Yıpranma

TTK'da 1980 sonrasında. Devlet Planlama Teşkilatınca yeterli ödenek verilememesi, verilen ödeneğin de dış ve iç finansman kaynağı bulunamaması nedeniyle tam olarak kullanılamaması sonucu, gereksinim duyulan yatırımlar yapılamamış ve özellikle yurt dışından getirilmesi zorunlu teknoloji getirilememiştir, (<http://www.maden.org.tr/yeni3/yayinlar/raporlar/taskomururaporu.htm>).

Havzanın tüm üretim iş yerlerinde oluşturulan pratik-geçici çözümler, daha büyük sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunlar kısaca; eski sahalarda çalışma nedeniyle tüvenan kömür kül oranlarının artması, işletmelerin çok dağınık bir yapıya kavuşmaları sonucu nakliyat, havalandırma, basınçlı hava ve su drenajının zorlaşması ve daha yüksek maliyetle işletmecilik yapılmasıdır.

Yaklaşık 10 yıl süren yatırımsızlık döneminin ardından, teçhizat modernizasyonu ve yenilemesi ile üretim miktarı ve randımanlarda artışla birlikte üretim maliyetinin düşürülmesi ve iş güvenliğinde iyileştirmeler yapılması amacıyla, Kurumun tamamına yönelik olarak "Taşkömürü Havzası Makine ve Teçhizat Modernizasyon Projesi" hazırlanmış ve söz konusu proje 1988 yılı yatırım programında yer almıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nca Dünya Bankası Enerji Sektörü Uyum Kredisi kapsamında temin edilen 68,5 milyon \$'lık kredinin kullanımının "gelecek vadeden birkaç işletmeye yoğunlaştırılacak şekilde ve ayrıntılı projelendirilmesinin" talep edilmesi nedeniyle öncelikle Asma, Gelik ve Kandilli işletmelerinin rehabilitasyon projeleri yaptırılarak, bu işletmelerin makine ve teçhizat ihtiyaçlarının giderilmesi ve tesislerinin modernizasyonu hedeflenmiştir. Bu proje 1989-1994 yılları arasında büyük oranda tamamlanmıştır.

1989 yılından itibaren rehabilitasyon projelerine paralel olarak, Havza konsantrasyon, Zonguldak ve Çatalağzı lavvarlarının modernizasyonu, TTK reorganizasyonu, Kozlu rehabilitasyon, Kilimli-Karadon Rehabilitasyon ve işgücü iyileştirme Projeleri başlatılmıştır.

Havza Konsantrasyon Projesi çerçevesinde; ocaklardaki üretim katlarının azaltılması, dağınık çalışma yerlerinin bir araya toplanması, bazı işletmelerin kapatılması, üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve düşük küllü üretim hedeflenmiştir. 1993 yılından itibaren uygulamaya başlanan işgücü iyileştirme Projesi ile mevcut işgücünün en etkin bir biçimde kullanılması amaçlanmıştır.

1996 yılına gelindiğinde ise, TTK'da dış kredi kullanılarak yapılan yatırımların tutarı 747.5 milyon Doları bulmuştur. Kurumun kendi öz sermayesini kullanmadan dış kredilerle yaptığı yatırımlar yeterli olmadığı gibi, kredi borçları gibi finans maliyetlerinin de TTK'nın zarar hanesine yazılmasına neden olmuştur (Arıoğlu,1996).

3.5 Enerjide Dışa Bağımlılık Politikası

1975 yılından itibaren ithal kömür kullanımı ile birlikte demir çelik sektörü taşkömürü gereksinimini daha çok yabancı ülkelerden karşılamaya başlamıştır. Havzada üretilen taşkömürü ise daha düşük kalorili kömüre gereksinim duyan sektörlerle kaydırılmıştır. Oysaki demir çelik sektörü dışındaki sektörlerde taşkömüründen daha düşük kalorili olan linyit kullanımı olanaklıdır.

Teknik açıdan Linyitin petrolü ve taşkömürünü ikame edebileceği en iyi alan elektrik enerjisi üretimidir. Oysa ülkemizde var olan linyit kaynakları da yerli derecede değerlendirilmemekte, elektrik üretiminde bizde üretilmeyen doğal gaz kullanılmaktadır. Çizelge 3'te görüldüğü gibi, elektrik üretimi içinde linyit 1976 yılında %16 orana sahipken, 1973 yılında yaşanan petrol krizi sonrasında bu payı %40'lara çıkmıştır. 1985 yılından itibaren doğal gaz ithali ile birlikte linyitin payı azalmış, doğal gazın payı ise %35 olmuştur.

Çizelge 3. Elektrik üretiminin yakıt cinsine göre dağılımı (%)

Yıllar	Linyit	Taşkömürü	Doğalgaz	Hidrolik	Petrol	Diğer	Toplam
1970	16.70	16.03		35.17	30.15	1.95	100
1975	17.19	9.13		37.75	34.47	1.43	100
1980	21.69	3.91		48.75	25.05	0.60	100
1985	41.84	2.07	0.17	35.20	28.69	0.03	100
1990	33.99	1.07	17.71	40.22	6.85	0.16	100
1995	29.93	2.58	19.22	41.20	6.69	0.38	100
2000	28.19	2.40	37.55	24.48	6.39	0.99	100

Kaynak- Arnoğlu, E. (2002) Türkiye'de linyit madenciliğinin değerlendirilmesi. *Tunçbilek Belediyesi 11 Linyit Festivali*, Garp Linyitleri İşletmesi Yayını, Tunçbilek Ağustos s. 10.

Sanayi ve enerji sektörlerindeki bu dışa bağımlılık, sürekli olarak dışarıya kaynak aktarımına, ihracat/ithalat oranının azalmasına böylelikle makro ekonomik büyüklüklerin olumsuz etkilenmesine ve pahalı girdilerle rekabet koşullarının bozulmasına neden olmaktadır (Arnoğlu,2002).

Ülkemizin tek taşkömürü üreticisi olan TTK'nm, rasyonel ve dinamik ulusal taşkömürü politikalarının da mevcut olmadığı bir ortamda, küresel sermaye lobileri ile fazla rekabet olanağı bulamamış olması son derece doğaldır. Özellikle enerji piyasalarındaki serbestleşme eğilimleri sayesinde küresel enerji lobilerinin, ülkeye doğal gaz, ithal kömür ya da petrokok girmesini sağlamaları TTK'yı tamamen savunmasız bırakmıştır (Tamzok).

3.6 Sanayi Sektörüyle Bağların Koparılması

»

Türkiye'nin ilk iki entegre demir-çelik fabrikaları olan Karabük ve Ereğli demir çelik fabrikaları kuruluş yerlerinin seçiminde, Zonguldak havzasındaki koklaşabilir taşkömürleri en önemli etmen olmuştur. Batı Karadeniz bölgesinin en önemli sanayi kuruluşları olan, bölgenin, kentsel, sınai, ticari ve sosyal gelişiminde belirleyici olan ÇATES, Kardemir ve Erdemir'in varlık nedeni Havza kömürleridir. ISDEMİR (İskenderun Demir Çelik) fabrikası ise TTK'dan hiç kömür almamakta doğrudan uluslararası pazarlara yönelmektedir. Bu işletmenin kuruluş yerinin seçiminde

hammadde kaynaklarına yakınlığın gözetilmemiş olması, taşkömürünün ithal edilmesini kaçınılmaz kılmıştır.

ÇATES'in, şimdiki koşullarda Havza kömürlerine bağımlılığı sürmektedir. Ancak ÇATES'in özelleştirilmesi konusu da gündemdedir. Böyle bir özelleştirme gerçekleşirse, bu bağımlılığı sürdürmek için bir neden kalmayabilir.

Uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ya da azaltılması, taşımacılık sektöründeki ve açık ocak kömür madenciliği teknolojisindeki gelişmeler ve bu gelişmelere genelde ülkemizin hemen tüm sektörlerinde ve özelde de madencilik sektöründe gerekli önemin gösterilememesi nedeniyle, demir-çelik fabrikalarının Havza kömürlerine bağımlılığı kopma noktasına gelmiştir.

Türkiye'de entegre bir demir-çelik sanayii oluşturma düşüncesiyle Divriği ve Hekimhan demir madenleri ile KARDEMİR ve İSDEMİR fabrikalarının da bir araya getirilmesiyle oluşturulan Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Kurumu işlevsiz hale getirilmiştir. KARDEMİR ve İSDEMİR özelleştirilmesi ile bu kurum demir çelik sanayiinde yönlendiricilik rolünü kaybetmiştir. TTK ile de bağları koparılan bu işletmeler daha ucuz olması nedeniyle yabancı kömür kullanımını tercih etmişlerdir. Çizelge 4'te ülkemizde Taşkömürü İthalatının miktar ve değerleri yer almaktadır.

Çizelge 4. Ülkemizde taşkömürü ithalatı

Yıllar	Miktar x ton	Değer x 1.000\$
1998	8.380.435	453.846.000
1999	6.410.896	310.085.000
2000	13.049.182	603.185.000
2001	6.086.397	290.215.000
2002	13.302.000	660.362

Kaynak: Yıldız, N. (2003). Madencilliğimize bakış.

<http://www.maden.orgtr/yeni3/yayinlar/kitaplar/Madenciligimizebakis2003/madenciligimizebakis2003.htm>

TTK'nın 1980-1990 yılları arasında %50 dolayına yaklaşan demir-çelik sektörüne yönelik koklaşabilir taşkömürünün payı, 1990 sonrasında sürekli azalmış ve %20'lere düşmüştür. Buna karşılık enerji sektörünün payı %65'lere yükselmiştir. Çizelge 5 TTK'nın sektörler itibari ile taşkömürü satışlarını göstermektedir. TTK önceliği ÇATES'e vermektedir. Demir çelik fabrikalarının istediği nitelik ve nicelikte ürün elde etmede TTK yetersiz kalmıştır. Demir-çelik sanayiine verilecek kömürün %10-12 küllü ve 0-10 milimetre boyutlu olması gerekmektedir. Lavvarların teknolojilerinin eskiliği nedeniyle çıkarılan kömür bu kalitede işlenememektedir.

Çizelge 5. TTK'nın sektörler itibariyle taşkömürü satışları (ton)

SEKTÖRLER	2000	2001	2002	2003 Ağustos Sonu	2004 Program
Demir-Çelik (KARDEMİR, ERDEMİR)	362.625	410.399	223.375	206.720	550.000
Enerji (ÇATES)	1.542.536	1 479.905	1.393.054	801.757	1.400.000
Muhtelif-Teshin	149 398	329 930	392.923	262.949	450.000
TOPLAM	2.163 233	2.292.769	2 102.969	1.295.734	2 400.000

Kaynak: TTK, (2003). *2004 Yılı Yatırım ve Finansman Toplantısı Sunuş Konuşması*, Eylül

Çokuluslu tekellerin özellikle enerji ve madencilik endüstrilerinde ulaştıkları ekonomik ve mali güce ulusal düzeydeki işletmelerin, belirlenen koşullarda, direnebilmesi olanaksız hale gelmiştir. Demir-Çelik işletmelerimiz hemen yanı başlarında yaşam savaşı veren TTK'nın ürettiği kömür yerine binlerce km uzaktan getirip sıfır gümrükle ülkemize soktukları kömürlere yılda 350 milyon dolar civarında para ödemektedirler. Bu arada, kendileri de uluslararası piyasadan ülkemize sokulan dumpingli ürünlerin ve elektrik ark ocaklarında(EAO) üretilen ürünlerin tehdidi altında varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır (Yıldız).

3.7 TTK'da Hizmet Özelleştirmeleri

TTK'da mülkiyeti özelleştirme biçiminde özelleştirmeler henüz uygulama alanı bulamamışsa da bazı hizmetlerin özelleştirilmesi gerçekleştirilmiştir.

TTK'da kömür taşıma kapasiteleri 55 ton olan 119 adet vagon bulunmakta ancak bunlar eskidiği için 2-3 tanesi dışında kullanılmamaktadır. Kömürü kendi vagonları ile taşıyamayan TTK önce Devlet Demir Yollarından vagon kiralamamışsa da rayların bakımını yapamadığı için bu yöntemden vazgeçmiştir. Kömür taşımacılığı, üçüncü şahıslar tarafından karayoluyla yapılması amacıyla ihaleler gerçekleştirilmektedir. (<http://netzonguldak.sitemynet.com/haberler/haber121.htm>).

Karayoluna göre; güvenlik, çevre kirliliği, arazi kullanımı, gürültü, enerji tüketimi, yol yapım maliyeti gibi konularda önemli avantajları bulunan demiryolu taşımacılığından vazgeçilmesi Havzanın bütünsel ekonomik yapısının bozulmasında etkili olmuştur. 1950'li yıllardan sonra ülkemizde gelişen demiryolu teknolojisine paralel yatırımlar yapılmamaktadır (DDY, 2003). 1980 yılından sonra da demiryolu hizmetleri ticarileşmekte, kamusal niteliğini yitirmektedir. Bu süreç demiryollarında taşımacılık ücretleri pahalılaştırmıştır. Bunun üzerine zaten zararları nedeniyle sürekli gündemde olan TTK, kömür taşımacılığını vagonlar yerine kamyonlarla gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu durum kamunun yerine özel sektörün tercih edilmesinin bir örneğidir.

Kurumda kömür nakli dışında, taş nakli, yükleme, boşaltma, yayma işleri de özelleştirilmektedir. Özel sektör işçi nakillerinde de devreye girmektedir. Bazen de özel sektörden binek araç, pikap, minibüs, traktör kepçe gibi araçlar kiralanabilmektedir.

TTK bir mobil lavvar ihalesi hazırlığı içindedir. Biri Kozlu'da, diğeri Üzülmaz'de iki adet mobil lavvarın 2006 yılına kadar özel sektöre yaptırılması planlanmaktadır (<http://netzonguldak.sitemynet.com/haberler/haber120.htm>).

Özelleştirmenin bir diğeri biçimi ise yabancı işçi çalıştırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin CODCO adlı şirketi, Kozlu Müessese Müdürlüğü'nde yeni kuyu açma çalışmaları sürdürmektedir. 2000 yılından beri 80 Çinli işçi bu bölgede çalışmaktadır. Yaklaşık 14 milyar dolara mal olacak proje kapsamında kuyu içindeki teçhizatın sökülerek yeryüzüne çıkartılması, ihraç kulesinin sökülmesi, kuyuda gerekli görülen yerlerin onarılması ve kuyunun eksi 865 metreye kadar kazılması yer almaktadır. Bu çalışmalarının sonuçlandırılmasından sonra, başka firma tarafından da kuyunun teçhizi ve nihai vinç montajı yapılması da düşünülmektedir (<http://www.byeqm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/192/AND18.htm>).

4. TAŞKÖMÜRÜ SEKTÖRÜNDE ÖZELLEŞTİRME

4.1 Havza Küçültme

Zonguldak Taşkömürü havzasının sınırları 1865 yılında belirlenmiştir. Osmanlı Devleti döneminde 1910 tarih ve 289 sayılı Teskere-i Samiye ile, havza alanı içinde her ne şekilde olursa olsun devletin izni olmaksızın arazi açmak, bina inşa etmek gibi faaliyetlerin tümü yasaklanmıştır. Halen yürürlükte olan 3303 sayılı Taşkömürü Havzasındaki Taşınmaz Malların İktisabına Dair Kanun'da belirtildiği gibi Havza-i Fahmiye sınırları içindeki madenlerin işletme hakkı TTK'da olup, Maden Kanunu'na tabi değildir.

03.12.1953 ve 05.02.1958 günlerinde çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararları da bu sınırları kabul etmiştir. Havza sınırları daha sonra 07.09.1968 tarih ve 6/10692 sayılı kararname ile 2.200 km²'si denizde, 11.150 km²'si karada olmak üzere toplam 13.350 km²'lik bir alanı içine alacak şekilde belirlenmiştir.

Havza sınırlarını düzenleyen Teskere-i Samiye ve bakanlar kurulu kararları, 19.06.1986 tarih ve 19139 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 86/10731 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlükten kaldırılmıştır. 24.08.1989 tarih ve 20262 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Bakanlar Kurulunun 989/14248 sayılı kararı ile Taşkömürü Havzası sınırları yeniden düzenlenerek Teskere-i Samiye sınırları tekrar kabul edilmiştir. Ancak düzenleme olmadan geçen 3 yıl 2 ay, bazı sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Havza 1986 yılından önce TTK Ana Statüsüne göre yönetilmiştir. TTK Ana Statüsü TTK'ya taşkömürü ve taşkömürü ile birlikte üretimi ekonomik olan diğeri madenleri işletme yetkisi vermiştir. Bu sayılanlar dışındaki madenler Ana Statü kapsamına girmediğinden 6309 sayılı Maden Kanununa göre yönetilmiştir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca taşkömürü ve taşkömürü ile birlikte üretimi ekonomik olan madenler dışındaki madenler için 3. kişilere ruhsatlar vermiştir.

Sınırlarının kaldırıldığı dönemde, Havza 15.06.1985 tarihinde yürürlüğe giren 3213 sayılı Maden Kanuna tabii olmuştur. 3213 sayılı Kanunun 8. maddesinde "Yürürlükte olan arama, ön işletme veya işletme ruhsatı verilmiş maden sahası üzerinde başka ruhsat

verilemez" hükmü yer almıştır. Yasanın 16. maddesinde ise müracatların maden, mermer ve gölsuları yönünden isim ve alan sınırlamasına tabii olarak yapılması öngörülmüştür. Bu maddeye dayanılarak Havzada başka kişi ve kuruluşlara Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca taşkömürü ve taşkömürü ile birlikte üretimi ekonomik olan madenler için ruhsat verilmesi yine mümkün değildir. Çünkü bu madenler TTK'ya verilmiştir. Ancak mermer ve gölsularının ihtiva ettiği madenler için bu dönemde de ruhsat verilmiştir. 1989 yılında Havza sınırları yeniden belirlenince, TTK'ya devredilen alanda tüm madenler için başka kişi ve kuruluşlara ruhsat verilmesinin önü kapatılmıştır. Bu durum üzerine Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı önceden verilen ruhsatların durumu için Danıştay'dan istişari görüş talebinde bulunmuştur.

Danıştay Birinci Daire E.1991/47 ve K.1991/63 sayılı kararı ile, Zonguldak taşkömürü havzasında taşkömürünün çıkarılması ve işletilmesinin Devletin tekeli altında yürütüldüğünü, bu nedenle, havza sınırlarının kaldırılıp daha sonra yeniden belirlenmesinin TTK'nın havzada tekel durumunu değiştirmeyeceğini belirtmiştir. Danışta'ya göre: "...bu süre içinde taşkömürü havzasında bu maden için başka kişi ve kuruluşlara ruhsat verilmesi söz konusu olamaz....idare hukukunun genel ve yerleşmiş ilkesi gereği, idare hatalı işlemlerini bir süre koşuluna bağlı olmaksızın her zaman geri alabileceğinden...(bu)süre içinde taşkömürü havzasında taşkömürü madeni için verilen ruhsatların iptali mümkün bulunmaktadır".

Taşkömürü dışındaki madenler için verilen ruhsatlar konusunda Danıştay, 3213 sayılı Maden Kanununun 8. maddesini şu şekilde yorumlamıştır: 3213 sayılı Kanunun geçici 5. maddesi "6 ay süreyle hiçbir maden arama ruhsatı müracaatı kabul edilmeyecektir" hükmünü getirmiştir. Bu nedenle 3213 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden 6 ay sonrası ile havza sınırlarının kaldırıldığı dönem arasında ve havza sınırlarının yeniden belirlenmesi sonrasındaki dönem için TTK'nın tekel hakkı vardır, bu hak diğer madenler içinde geçerlidir. Bu dönemlerde verilen ruhsatlar, kazanılmış hak olarak kabul edilemez. Havza sınırlarının kaldırıldığı dönem ile bu sınırların tekrar belirlendiği dönem arasında **diğer madenler için verilen ruhsatlar** ise kazanılmış hak olarak kabul edilmiştir.

Havza alanı TTK'nın tekelinde olması yargı kararlarıyla da kesinleşince bu durumdan kurtulmanın çeşitli yolları aranmaya başlanmıştır. Bu yollardan birisi havza sınırlarının daraltmaktır. Bu daraltma işleminden sonra serbest kalan alanların ihale yöntemi ile aramalara açılması olanaklı hale gelebilecektir. Havza küçültme çalışmalarının TTK, Maden İşleri Genel Müdürlüğü ve MTA tarafından yürütüldüğü görülmektedir. TTK yeni sınırları belirleyip, koordinatlarını saptamaktadır. Serbest kalacak alan ile ilgili düzenlemeler ise Maden İşleri Genel Müdürlüğünce yapılmaktadır.

05 Ağustos 1999 tarih ve 23777 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 30.07.1999 tarihinde kabul edilmiş 4424 sayılı Yasa ile Maden Kanununa bir ek madde ilave edilerek Zonguldak-Karabük-Bartın illerini kapsayan Havza-i Fahmiye sınırlarının küçültülmesi için ilk adım atılmıştır. 4424 sayılı Kanunla, Ereğli Kömür Havzasının küçültülmesi sonucunda serbest kalan bölgenin, koordinatları Bakanlıkça belirlenen 2000 hektarı aşmayacak alanlar halinde, aramalara açılmak üzere ilan edileceği kararlaştırılmıştır.

Nihayet 14.04.2000 tarih ve 2000/525 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile havza sınırları küçültülerek, 3000 knr'si denizde, 3885 km²'si denizde olmak üzere toplam 6885 km² olarak düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile TTK'nın imtiyaz alanı içindeki havza alanı yarı yarıya düşürülmüştür. Böylece serbest kalan bölge aramalara açılmıştır.

Havzai Fahmiye sınırlarının küçültülmesi sonrası ortaya çıkan alanların, 3213 sayılı Maden Kanunu gereği, ihale yoluyla madencilik faaliyetlerine açılması için gerekli çalışmalar tamamlanmıştır. 05.08.1999 tarih ve 23777 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Ereğli Kömür Havzası (Havza-i Fahmiye) sınırlarının küçültülmesi sonucu belirlenen 503 adet saha için 3213 sayılı Maden Kanununun 22. maddesine göre 30.12.2003 tarihinde ihaleye çıkmıştır. Maden işleri Genel Müdürlüğü'nün web sitesinde (www.migm.gov.tr) ihaleye çıkan alanların bir listesi yer almaktadır. Bu listeye göre 503 alanın toplam büyüklüğü 8621.11 km² dir⁶. Bunun 3878.25 km² si Kastamonu, 4742.86 km² si Zonguldak Hindedir. Kastamonu'da 224 parsel, Zonguldak'ta ise 279 parsel bulunmaktadır. Parsel büyüklükleri genelde 2000 hektar olarak belirlenmiştir.

TTK'nın elinde kalan havza alanının 611 km²' ye düşürülmesi böylece geri kalan alanın Maden Kanununa göre ruhsatlandırılması için çalışmalar devam etmektedir. Bu alan büyüklüğü TTK yönetim kurulunca kabul edilip, 2003 yılında bakanlığa sunulmuştur. Açığa çıkan alanlarda 2000 hektarlık poligonlar halinde özelleştirme yapılması beklenmektedir. Havza küçültme çalışmalarının amacı, bu alanlarda girişimciliği artırma ve yeni istihdam alanları yaratma olarak belirlenmiştir. Açığa çıkan alanların 2000 hektarlık büyüklükler halinde parsellenmesinin amacı ise havza alanında tek el oluşabilme eğilimidir. Bu alanda rekabet oluşması havzada verimliliğin artırılması için tek şart olarak görülmektedir. TTK'nın verimsizliğinin ve zarar etmesinin bir nedeni de havzada tek el olmasına bağlanmaktadır. Özel sektörün tek el oluşturma eğilimini önlemesi düşünülen çözüm yolu ise kısa vadede etkili olabilecekse de uzun vadede tekelleşmenin önlenemeyeceği açıktır, istihdam yaratma gibi bir amacın ne anlama geldiği ise, günümüze kadar olan özel sektör deneyimlerinin değerlendirilmesi ile daha net ortaya çıkacaktır.

Madencilik sektöründe dünya ölçeğinde bir tekelleşme eğilimi vardır. Devlet tekelden vaz geçme, bu alanda uluslararası tekellerin oluşmasına yol açmaktadır. 2001 yılında, dünya demir cevheri pazarının %67,3'ü, kalay pazarının %79,3'ü, bakır pazarının %74,6'sı ve altın pazarının %57,4'ü en büyük 10 şirket tarafından kontrol edilmektedir. Yine, platin ve molibden pazarının %90'ından fazlası toplam 10 şirketin elinde bulunmakta, nikel pazarının %51'i ve alüminyum pazarının ise %38'i söz konusu sektörlerde faaliyet gösteren ilk beş şirket tarafından denetlenmektedir. Öte yandan, kurşun üretiminin %58'i, çinko üretiminin ise yaklaşık %49'u en büyük 10 şirket tarafından yapılmaktadır. Şirket birleşmelerine harcanan paranın her geçen yıl giderek artması, madencilik dış ticaretinin artış hızı, artan özelleştirme uygulamaları ve yabancı şirketlerin ulusal pazarlara girişlerinin hızlanması, madencilik endüstrisinde konsolidasyon ve tekelleşme eğilimlerinin giderek artmaya devam edeceğine ilişkin ipuçlarını vermektedir (Tamzok)

⁶ 14 04 2000 tarih ve 2000/525 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile TTK uhdesinden çıkarılan havza alanı 6465 km² dir Ruhsatlandırılan alanın bu alandan 2156 11 km² daha büyük olduğu görülmektedir

4.2 Rödövens ya da Özelleştirmenin Fransızcası (!)

1970'li yıllardan itibaren Zonguldak'ta "Kaçak" kömür çıkarma işlemleri yapılmaktadır. Kaçak kömür çıkarma işlemi, TTK'nın bıraktığı az miktarda ve ekonomik olmayan, mostraya (yeryüzüne) yakın damarların basit işlemlerle alınması şeklindedir. Alınan tedbirlerle kaçak kömür çıkarma işlemi zaman zaman azalarak devam etmiş, sorun çözümsüz bir noktaya geldikten sonra, yapılan teknik incelemelerde bu sahalar yasal bir yapı kazandırmak istenmiştir. Kurum yetkilileri, 1988 yılından başlayarak TTK'ya ait bu sahaları rödövens sistemi ile üçüncü şahıslara vermeye başlamıştır. Bu uygulamadaki amaç kömür kaçakçılığının önlenmesi ve TTK tarafından işletilmesinin ekonomik olmadığı rezervlerin değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir. Ancak KİT'lerin küçültülmesi, gerekli yatırımların yapılmaması ve işçilik maliyetleri gerekçesi ile rödövens sisteminin, ilk amacı aşılırsa, TTK'nın yatırım ve alt yapı için trilyonlar harcanmış sahaları rödövens sözleşmesi ile üçünü şahıslara verilmeye başlanmıştır (http://www.maden.org.tr/e_bulten/sayi_goster.asp?sayi=57&yazi_sira_no=13).

Taşkömürü rezervlerinin tamamı kamu sektörüne ait olduğu halde son yıllarda rödövens uygulamaları ile üretimin yaklaşık %10'u özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir (DPT, 2001).

Rödövens latince "radius" gelir-irat kelimesinden günümüz Fransızcası'na "Redevance" şeklinde geçmiş bir kelimedir. Rödövensin Türkçe karşılığı aidat olarak açıklanmaktadır. Günümüz literatüründe rödövens, "maden ruhsat alanlarının, hukuki hak ve sorumlulukları kendisinde kalması koşuluyla hak sahibi tarafından sözleşme ile özel veya tüzel bir kişiye, bir süre tahsis edilmesi durumunda, maden ocağının işletilmesini üstlenen özel veya tüzel kişinin, esas ruhsat sahibine, ürettiği her bir ton maden için ödemeyi taahhüt ettiği meblağ" olarak açıklanmaktadır (Harmancı vd., 2003).

Havza dışında yaşayan birinin anlamakta zorlanacağı bir kelime olsa da havza insanı için Rödövens, Rödövensçi günlük dile yerleşmiş ve artık kanıksanmıştır. Rödövens'in bir özelleştirme yöntemi olduğu çok açıktır. Özelleştirme literatüründe "Kiralama" olarak adlandırılan yöntem, rödövens ile birebir uyumaktadır. Bu kelime sanki özelleştirmenin maskelenmesini sağlamak için özellikle seçilmiş gibidir.

Kiralama; devlet işletmelerinin bir bütün halinde ya da bunlara ait mal ya da hizmet üretim birimlerinin ayrı ayrı özel sektöre belli bir süre belli bir kira karşılığında kullanımının bırakılmasıdır. Bu yöntem verimli çalışmayan, mali yapıları güçsüz olan işletmelerin ve üretim birimlerinin serbest piyasa koşullarında çalışır hale gelmeleri ve sonra tamamen özelleştirilmeleri için bir ön çalışma olarak kabul edilmektedir (Çetinkaya, 2001). Rödövensle TTK'ya ait mal ve hizmet üretim birimi olan taşkömürü ocakları ya da taşkömürü çıkarılabilecek alanların, ayrı ayrı özel sektöre (Rödövançılar olarak adlandırılıyorlar) -10 yıllığına, kapalı teklif usulü ihale ile seçiliyorlar- belli bir kira karşılığında kullanım hakkı bırakılmaktadır.

4.2.1 Rödövens Uygulamasının Hukuki Süreci

Anayasa'nın 168. maddesi, doğal kaynak ve servetlerin Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğunu, bunların açılması işletilmesi hakkının Devlete ait olduğunu, Devletin bu hakkını belli bir süre gerçek ve tüzel kişilere devredebileceğini, hangi doğal kaynak ve servetin arama ve işletmesinin Devletin gerçek ve tüzel kişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzel kişiler eliyle yapılmasının yasanın açık iznine bağlı bulunduğunu, bu durumda gerçek ve tüzel kişilerin uyması gereken koşullar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ile yaptırımlarının yasada gösterileceğini kurala bağlamıştır.

Maden Yasasının 4. maddesinde madenlerin, Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu, 5. maddesinde, maden izinleri ve buluculuk hakkının devredilebileceği, devir işleminin maden siciline kaydedileceği ve bu işlemin kayıtla tamamlanacağını belirtmiştir. Bu yasal duruma göre maden işlerinin özel sözleşmelerle üçüncü kişilere devrine olanak yoktur. Ancak uygulamada izin sahipleri özel hukuk alanına giren kimi sözleşmelerle ve belirli bir bedel karşılığında maden çıkarma ve satış haklarını özel kişilere bırakmaktadır.

3213 sayılı Maden Kanunu'nun 5. maddesi ile hakların bölünmemesi ilkesinin kabul edilmiş olması rödövens uygulamalarının nedeni olmuştur. Maden Haklarının bölünmemesi ilkesine göre, madenlerde arama, ön işleme ve işletme ruhsatlarından hiç birisinin hisselerle bölünmemesi, bu ruhsatların tek bir gerçek veya tüzel kişiye ait olması gerekmektedir. Maden haklarının bölünmemesi ilkesinin konuluş amacı, işletilmesinde kamusal yarar olan madenlerin rasyonel ve ekonomik olarak değerlendirilmesini sağlamaktır (Harmancı vd., 2003).

Ruhsat sahası içinde bir madenin bütün olarak işletilmesinin rasyonelliği ve ekonomikliği Maden Kanununda ilkeleştirilmişken rödövens yoluna gidilmesi iki gerekçe ile savunulmaktadır. Bunlardan birincisi, özellikle büyük alanlı ruhsat sahalarının çoğunda bir madenin tek bir damar halinde havza oluşturmadığı durumlarda, ruhsat sahası içinde aynı madenin devamı şeklinde de olsa işletmecilik olarak ayrı ayrı işletilmesi mümkün oluşumlar olması, ikincisi ise, birbirinden bağımsız iki farklı maden oluşumuna rastlamanın olanaklı olmasıdır. Ruhsat sahibinin çoğu zaman ruhsat alanının bir kısmında üretim faaliyetinde bulunurken, diğer kısmı atıl olarak bekletmesi veya işletme faaliyetlerini daha ekonomik yürütebileceği başka bir ruhsat sahasına yönlendirmesi sonucunda, sorumluluğundaki alanın tamamında yada bir kısmında faaliyetin durması yeni arayışların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ruhsat alanının yasal olarak birbirinden bağımsız şekilde bölünememesinin Kanuni engeli karşısında, rödövens uygulaması bir çözüm yolu olarak ortaya çıkmıştır.

Rödövens sözleşmesi ne Maden Kanunu'nda, ne de başka bir kanunda özel olarak düzenlenmemiştir. Bu sözleşmeye hukuki dayanak 3213 sayılı Maden Kanunu'nun 28 maddesinin gerekçesinden çıkarılmaktadır. Madenlerin işletmeye alınmasını düzenleyen bu maddenin **gerekçesinde** "...madenci kendisine maddi destek olabilecek bir ortak arayabileceği gibi, işletme iznini bir başkasına kiralayabilecek ve kanun karşısında teknik ve mali yönden tek sorumlunun ruhsat sahibi esas getirilmiş, ayrıca sahanın

işletilmeyen kısımları taksir edilerek (küçültülerek) başkalarınınca değerlendirilmesi fikri benimsenmiştir" denilmektedir.

Görüldüğü gibi Kanunla yasaklanmış olan bir uygulama, aynı Kanunun gerekçesinin üstü kapalı ifadesinden uygulamaya geçirilmiştir.

Maden Kanunu'nun Uygulanmasına Dair Yönetmeliğin 32. maddesinde de "Bu kanuna göre ruhsat sahibinin üçüncü şahıslarla yapacağı anlaşmalar Maden Dairesi'ni bağlamaz, Maden Kanunu'ndan doğan saha ile ilgili tüm hukuki sorumluluklar ruhsat sahibine aittir" hükmü bulunmaktadır. Yönetmelikteki ifadeler, hakların bölünmesini değil, izin verilmediği halde bölünen hakların sorumluluğundan kurtulmanın olanaklı olmadığını anlatmaktadır.

Hukuki dayanağı olmadığı halde rödövens uygulamalarının yaygınlaşması ve ruhsat sahibi ile üçüncü kişiler arasında çıkan anlaşmazlıkların sahalardaki işletmecilik faaliyetlerini aksatması yeni bir düzenlemeyi gerektirmiştir. 1990 yılında Maden Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmeliğin 32. maddesinin son fıkrası değiştirilerek, üçüncü kişi ve kuruluşların ruhsat sahipleri ile yapmış oldukları rödövens, kira, taşeron vb. sözleşmelere dayanılarak ruhsat sahasında faaliyette bulunabilmesi Maden Dairesinin iznine bağlanmış, ruhsat sahipleri sözleşmeleri bir ay içinde Maden Dairesi'ne bildirerek uygun görüş almak zorunda bırakılmıştır. Ayrıca ruhsat sahibi ile rödövensçi arasında doğan uyuşmazlıklarda; ruhsat alanındaki çalışmanın aksamaması, rezevlerin teknik yönden en iyi biçimde işletilmesinin sağlanabilmesi için, yapılacak inceleme sonucunda Bakanlıkça verilecek kararın geçerli olacağı hükme bağlanmış, Yönetmeliğe eklenen geçici 19. madde ile de; daha önce yapılan sözleşmelerin iki ay içinde Maden Dairesi'ne bildirileceği, bu süre içinde bildirilmeyen sözleşmelerden doğan uyuşmazlıklarda Bakanlıkça karar verilmeyeceği, her türlü hak ve yükümlülüğün ruhsat sahibine ait olduğu da belirtilmiştir.

Rödövensin hukuki yollarla ortaya çıkmadığı, fiili durumun zorunluluklar karşısında hukukileştirildiği görülmektedir.

Rödövens uygulamaları, 1935 yılında madencilikğin çeşitli dallarında faaliyet göstermek üzere kurulmuş olan Etibank'ta 1973 yılında başlamıştır. 1998'de de Etibank, aliminyum, antıman, bakır, barit, bortuzu, cıva, diatomit, florit, fosfortuzu, kaolen, krom, kükürt, mermer, perlit sodyum, şap, trona, toryum, uranyum, wolfram, zeolit, zımpara madenlerine ait ruhsatlara sahip olan ve sermayesinde özel sektör sermayesi de bulunan ETİ HOLDİNG A.Ş.'ye dönüştürülmüştür. 1996 yılında bu kurumda rödövens sahaları 58'e ulaşmıştır.

Türkiye Taşkömürü Kurumun (TKİ)'daki rödövens uygulamaları ise, 1984 yılında başlamıştır. Kurum 5-10 yıllığına rödövens sözleşmeleri yapmaktadır. TKİ'nin zarar eden işletmeleri kapatarak rödövens uygulamalarına açması rödövens uygulamalarının boyutunu büyütüştür.

4.2.2 TTK'da Rödövens Uygulamaları Nasıl Başladı?

TTK Maden Kanununa tabii olmadığı için. bu kurumda rödövens uygulamaları daha farklı bir süreç izleyerek ortaya çıkmıştır.

Taşkömürü ve Taşkömürü ile Birlikte Üretilen Madenler için TTK, 08.12.1987 tarihinde bağlı bulunduğu Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına yazdığı yazı ile; Ana Statüsünün 4. maddesinin 2. bendinde "Taşkömürü üretiminin gerçekleştirilmesi için gerekli her türlü yer altı ve yerüstü sosyal ve sınai tesisleri kurmak, işletmek ve işletmek" olduğu vurgulanarak; işletme sahası içinde bulunan ancak kurum tarafından işletilmesi ekonomik olmayan taşkömürü rezervlerinin rödövens karşılığı, özel ve tüzel kişilere işletmek için görüş istemiştir.

Bakanlık 17.02.1988 tarihindeki yazısıyla bu konunun TTK Genel Müdürlüğünün yetki ve sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir. Bu görüş üzerine 1988 yılından başlamak üzere TTK, Rödövens sözleşmeleri yapmaya başlamıştır. TTK'da hukuku TTK uhdesinde kalmak koşuluyla ekonomik olarak işletilmeyen sahaların ihaleleri sonucunda, yönetim kurulu kararlarıyla, 5-10 yıllığına rödövenslar verilmiştir.

Danıştay Birinci Daire E.1991/47 ve K.1991/63 sayılı kararına göre "havza sınırları içinde başka kişi ve kuruluşlara ruhsat verilmesi olanaksızdır....havza sınırları içinde taşkömürü madeni için başka kişi ve kuruluşlara verilen ruhsatların idarenin hatalı işlemlerini bir süre koşuluyla bağlı olmaksızın her zaman geri alabileceği ilkesinin gereği olarak iptal(i gerekmektedir)". Danıştayın çok açık olarak dile getirdiği bu hukuki durum göz ardı edilmiş ve rödövens uygulaması 2002 yılına kadar sürmüştür.

Danıştay Birinci Dairesi 01.05.2002 tarih ve E.2002/37, K.2002/62 No'lu kararıyla da "Bakanlar Kurulu Kararıyla tespit edilen taşkömürü havzası sınırları içinde kalan alanda bulunan taşkömürünün Türkiye Taşkömürü Kurumunca, rödövens sözleşmesiyle işletilemeyeceği, akdedilmiş olan rödövens sözleşmelerinin feshi halinde tazminat hususunda çıkabilecek uyuşmazlıkların sözleşme hükümlerine göre çözümlenebileceği, kuruma, havzada bulunan taşkömürünün çıkarılması ve işletilmesi yönünde kendi özel mevzuat kurallarının uygulanması gerektiği" vurgulanmıştır. Bu durum üzerine yeni rödövens sözleşmesi yapılmamış ancak eski sözleşmeler de fesh edilmemiştir.

2002 yılı itibari ile kurumda 1'i 1996, 2'si 1997, 3'ü 1998 ve 12 tanesi de 2001 yılında sözleşmeleri yapılan taşkömürü üretimine ilişkin toplam 18 sahada rödövens uygulaması devam etmiştir.

Taşkömürü ve Taşkömürü ile Birlikte Üretilen Madenler Dışındaki Madenler için Rödövens'a gidilip gidilemeyeceği konusunda TTK, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığından görüş istemiştir. Danıştay Birinci Dairesinin E.1991/47, K.1991/63 sayılı kararıyla "havza sınırları içinde taşkömürü ve birlikte üretilenler dışındaki diğer madenlerin bir ruhsata bağlanmadan ve Maden Kanununa tabii olmadan ancak Ana Statüde yapılacak değişikliklerle rödövens sözleşmesiyle işletilebileceği kararı çıkmıştır.

Yine Danıştay kararına göre; "3213 sayılı Maden Kanununun başvurulara esas aldığı 15.12.1985 günüyle havza sınırlarının kaldırıldığı 19.06.1986 gününe kadar ve havza

sınırlarının yeniden tespit edildiği 24.08.1989 gününden sonra taşkömürü ile birlikte üretilenler dışındaki diğer madenler için verilen ruhsatlar kazanılmış bir hak niteliği taşımayacağından, bu ruhsatların iptal edileceği, 19.06.1986 günüyle havza sınırlarının yeniden tesbit edildiği 24.08.1989 günü arasında verilen bu madenlere ilişkin ruhsatların geçerliliğini koruduğu" kabul edilmiştir.

TTK'nın ancak Ana Statüsünde yapacağı değişikliklerle yeni rüdvans sözleşmesine gidebileceği görüşü karşısında, TTK Ana Statüsünün "TTK'nın Amaç ve Faaliyet Konuları" başlıklı 4.maddesi Yüksek Planlama Kurulunun 12.03.2001 tarih ve 2001/T-4 sayılı Kararı ile değiştirilmiştir. Buna göre "taşkömürü rezervelelerini en iyi şekilde değerlendirmek" olan kurumun amaç ve faaliyet konularına; "taşkömürü havzasındaki diğer maden rezervelelerini ruhsata bağlamadan ve Maden Kanununa tabii olmadan en iyi şekilde değerlendirmek" ibaresi eklenmiştir.

Danıştay Birinci Dairesi 01.05.2002 tarih ve E.2002/37, K.2002/62 No'lu kararıyla "Kuruma...Maden Kanunu hükümlerinin uygulanması gerektiği" yolunda karar vermiştir. Danıştay'ın bu görüşü 1991 yılında verdiği kararla çelişkilidir. Ancak Danıştay'ın yeni kararı TTK tarafından uygulanmamıştır. TTK'da 31.10.2001 tarihinde boksit sahası için yapılan rüdvans sözleşmesi varlığını sürdürmektedir.

Kurumun Ana Statüde Değişikliğe gitme çabaları aslında 1991 Danıştay Kararı sonrasında beri sürmektedir. Ancak karar on yıl sonra çıkarılabilmektedir. Maden Kanununun bahsedilen 8. maddesi gereği Havzada TTK dışında hiçbir kuruluşa arama, ön işletme veya işletme ruhsatı verilememesi, TTK'nın ise sadece taşkömürü ve taşkömürü ile birlikte üretimi ekonomik olan diğer madenlerle ilgili faaliyette bulunması, bu madenler dışında kalan madenleri sahihsiz bırakmıştır. Diğer madenlerin TTK tarafından işletilmesi veya İŞLETTİRİLMESİ için TTK, Ana statüsünün 4. maddesini değiştirme talebini 27. 09. 1991 tarih ve 7795/49229 sayılı yazısı ile o dönemde bağlı bulunduğu Devlet Bakanlığına bildirmiştir. 233 sayılı KHK'ya göre kurum amaç ve faaliyet konuları Yüksek Planlama Kurulu Kararı ile değiştirilebilmektedir. Bu nedenle Devlet Bakanlığı yazıyı Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı Yüksek Planlama Kuruluna göndermiştir. Yüksek Planlama Kurulu 22.11.1995 tarih e 290-95-5166 sayılı yazılar ile görüşünü özetle şu şekilde bildirmiştir:

Bilinen taşkömürü madenleri esas olarak Zonguldak merkez ilçe ile İlin Ereğli ve Amasra ilçelerinde bulunmakla birlikte hukuki açıdan taşkömürü Havzası olarak tespit edilmiş alan Kastamonu il merkezi dahil olmak üzere çok sayıda ilçeyi içermektedir. Son olarak 89/14248 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile sınırları netleştirilen Taşkömürü Havzası, büyük bölümüyle taşkömürü varlığı söz konusu olmayan, 13.150 km² lik büyüklüğünde bir bölgeyi kapsamaktadır.

Belirlenen "Taşkömürü Havzası" 1985 yılında yürürlüğe giren 3213 sayılı Maden Kanununun uygulanması açısından istisnai bir bölge teşkil etmekte ve havzada, tek imtiyaz sahibi olan TTK dışında başka kişi ve kuruluşların maden arama ve üretimine ilişkin faaliyette bulunma imkanı bulunmamaktadır. Öte yandan TTK'nın gerek yasal ve gerekse mali nedenlerle taşkömürü dışındaki madenlerin değerlendirilmesine yönelik faaliyetinin bulunmaması nedeniyle, Havza fiilen madencilik faaliyetlerine kapalı bulunmaktadır.

Günümüz madencilik ve ekonomi politikaları, dikkate alındığında, böylesine büyük bir alanın tekeli bir yaklaşımla madencilik faaliyetlerine kapalı tutulması ekonomik bakımdan önemli sakıncalar taşımaktadır.

TTK Genel Müdürlüğü, ciddi finansman problemleri içinde bulunmakta ve asıl görev alandaki sorumluluklarını dahi yerine getirmekte zorluklar yaşamaktadır. Bu nedenle, mevcut sınırlan içinde Havzadaki ikinci maden varlıklarının değerlendirilmesi görevinin kuruma verilmesi, bir yandan kurum sorunlarının ağırlaşmasına yol açacak, diğer taraftan Havzadaki maden varlığının etkin şekilde değerlendirilmesi açısından yararlı olmayacaktır.

Belirtilen nedenlerle 89/14248 sayılı BKK'nın iptal edilerek, Havza'nın 3213 sayılı Maden Kanununun uygulanması açısından sahip olduğu istisnai durum ortadan kaldırılmalıdır.

Söz konusu BKK'nın iptalinden sonra, mevcut taşkömürü sahaları için Maden Kanununa göre ruhsat düzenlenmeli, bunun dışında kalan alanlar maden aramalarına açılmalıdır.

Belirtilen düzenlemelerin yapılmasından sonra, Maden Kanunu'na göre ruhsat verilecek taşkömürü alanlarında diğer madenlerin değerlendirilmesine yönelik çalışmalar, Maden Kanunu hükümlerine göre yürütülebilecektir. Bu aşamada ihtiyaç duyulması halinde, Ana Statünün 4. maddesi konusu yeniden ele alınmalıdır.

Kendi sorumluluğu altında bulunan madenleri işletemediği, bu nedenle verimsizleştiği öne sürülen TTK'nın *diğer madenleri* işletemeyeceği düşüncesi 1995 YPK kararında belirtilmişken, neden 2001 yılında YPK bu düşüncesini değiştirmiştir? Üstelik Havza sınırları istenilen ölçüde olmasa da yarı yarıya düşürülmüşken.

Bunun nedeni elbette ki değişikliğin "ruhsata ve maden kanununa bağlı olmama" ibaresinde gizlidir. Bunun açık anlamı RÖDÖVANSTIR. Henüz yasal olmasa da, uygulama alanında rÖdövan bir gerçekliktir. Ayrıca 3213 sayılı Maden Kanununa göre açığa çıkan alanlardaki parsellerin ruhsat ihaleleri yeteri kadar ilgi görememektedir. 3213 sayılı Kanun değiştirilmeden Havzada özel sektör cazip imkanlar bulamamaktadır.

4.3 Maden Kanunu Tasarıları

1985 ve 1995 yılları arasında, 90'ın üzerinde ülkede yeni maden kanunlarının ya da mevcut maden kanunlarında değişikliklerin gündeme gelmiş olması dikkat çekmektedir. Söz konusu değişiklikler ile özellikle yabancı sermayenin maden kaynaklarına erişimi kolaylaştırılmış, aramadan işletmeye otomatik geçiş dahil çeşitli garantiler ve vergi muafiyetleri sağlanmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yerli özel madencilik şirketleri, yasal düzenlemeler ile pazara girişleri kolaylaştırılan uluslararası tekellerin rekabeti karşısında tutunamamış, genellikle söz konusu tekellerin içerisinde erimek durumunda kalmışlardır. Kamu madencilik kuruluşları ise büyük oranda tasfiye olmuş, ulusal madencilik üretimlerinde büyük gerilemeler yaşanmıştır (Tamzok). 2002 ve 2003 yılları Türkiye'de de benzer yasa tasarıları gündeme gelmiştir.

Türkiye'de ise Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü'nün 06.05.2002'de Meclise gönderdiği, "**Maden Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı**" 2002 yılında gerekli komisyonlardan geçerek Genel Kurula sunulma aşamasına kadar gelmiş ancak yasalaşamamıştır. Bu tasarıda 3213 sayılı Maden Kanunu'nun, hakların bölünmemesine ilişkin 5 maddesi ve işletme izninin devir edilemeyeceğine ilişkin 27. maddesi değiştirilerek rüdvans uygulamalarına hukuki zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Tasarı'nın 16 ve 28. maddeleri de Havza-i Fahmiye ile sınırları belirlenen kömür havzasını TTK dışında kullanıma açarak; kömür dışındaki madenlerin işletme yetkisini, kurum kontrolü dışında, başkalarına verme amacı taşımıştır.

Birinci tasarı'nın yasalaşmaması karşısında 2003 yılı içinde aynı adı taşıyan ikinci bir tasarı daha hazırlanmıştır. Bu tasarı meclis sanayi ve plan bütçe alt komisyonlarından geçmiştir. Tasarı'nın 1. maddesi ile Ereğli Kömür Havzası içindeki taşkömürü üretimi Maden Kanunu kapsamına alınarak, petrol, jeotermal ve su kaynakları dışında kalan doğal kaynakların aranması ve işletilmesinin Maden Kanunu çatısı altında toplanması amaçlanmaktadır. Böylece birinci tasarıda öngörülmeyen taşkömürünün de TTK uhdesinden çıkarılması amaçlanmıştır.

Bu tasarı ayrıca, ruhsat alındıktan sonra madeni işletmek için gerekli izinlerin bir kerede alınması ve yatırımcının tek bir kamu kurumu ile muhatap kılınması, varlığı ispat edilebilen alanlara işletme ruhsatı verilerek, geniş alanların madencilığe açık hale getirilmesi, madencilüğün denetlenmesi için yeni bir hesap düzeni oluşturulması gibi yenilikler de öngörülmektedir. Tasarı yasalaşırsa taşkömürü madencilüğünün yeni bir boyut kazanacağı ortadadır.

4.4 Rüdövanşçılar ve Taşeronları

Zonguldak'ta zaman zaman büyük facialara neden olan kaçak kömür ocaklarının ormandan açılmış alanlardaki gecekonduların altlarında, samanlıklarda, ahırlarda rastlanabilmektedir.

1998 yılında Rüdövanşlı sahalarda meydana gelen kazaların nedenini araştırmak için Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca bir ekip görevlendirilmiştir. Bu ekip tarafından 1999 yılında hazırlanan raporda, Havzada kaçak kömür üretimi yapıldığı, bu üretimlerin gerekli güvenlik tedbirleri alınmadan yürütüldüğü ortaya konulmuştur.

Rüdövanş uygulamasının nedenlerinden biri, bölgede kaçak kömür üretiminin engellenmesini sağlamak olarak açıklanmıştır. Ancak 10 yıllık rüdövanş deneyiminde kaçak kömür üretimi artarak devam etmiştir. Rüdövanş sözleşmelerine dayalı kömür üretimi yeterince denetlenmediği için kaçak kömür üretimi yeni bir görünüm kazanarak devam etmiştir.

Raporda da sözü edilen bu yeni görünüm: rüdövanşçıların taşeron çalıştırmasıdır. Eskinin kaçakçıları günümüzde taşeron adı altında faaliyet göstermektedir. Taşeronlar hakkında TTK ve diğer kamu kuruluşlarında tam ve düzenli bilgi ve kayıt verilmemekte, bu nedenle tüm kaçak kömür üreticileri kendilerini taşeron olarak tanıtmakta ve kamu kurumlarını yanıltmaktadır.

Yine Rapora göre "TTK ve diğer kamu kuruluşlarının kaçak kömür üretimi ile müstakilen yaptıkları mücadeleler etkin olmamaktadır. Kamu personeli çeşitli olaylar ve baskılardan **taciz edilmiş ve yılgınlığa düşürülmüştür.**" Böyle bir tespit, havzada meydana gelen mafya tarzı ilişkiler karşısında devletin konumunu açık olarak göstermektedir. Rödövanşçılar, taşeronlar ve kaçakçılar arasında çatışma düzeyine varan anlaşmazlıklar ortaya çıkabilmekte, kaçak üretim yapanlar kamu görevlilerini taciz edebilmektedir.

Genel Maden işçileri Sendikası'ndan alınan verilere göre özel sektör ve taşeronları günümüzde 5.000 maden işçisi çalıştırmaktadır. TTK'dan alınan bilgilere göre ise 15 Rödövanşçı şirketin 1998 yılında 21 taşeron şirketi bulunmaktadır. Tuncer ise bu taşeron şirketlerin sayısının 1997 yılında 200'ü aştığını belirtmektedir. Bu şirketlerin çoğu madencilik ile doğrudan ilgisi bulunmayan temizlik, turizm, gıda, nakliyat, inşaat, pazarlama ve benzeri alanlarda faaliyet göstermektedir. Gerçek anlamda madencilik yapanların sayısı ise 8-10'u geçmemektedir. En iyimser rakamla 500'e yakın sayıda ocaktan da kömür çıkarılmaktadır (Tuncer, 1998).

TTK rödövanş sahalarındaki madencilikle ilgili her türlü sorumluluğu rödövanşçılara yüklemiştir. Bu sahalardaki TTK'nın denetimi sadece faaliyet raporlarının ve üretimin kontrolü biçimindedir. TTK kaçak üretimle ilgili rödövanşçıların ihbarı olması durumunda kaçak ocakları imha etmekte ama kendisi ayrıca bir kontrolde bulunmamaktadır. Rödövanş sahaları dışındaki kaçak kömür üretimi ise yetersiz denetim nedeniyle devam etmektedir.

Rödövanşçılar kendi sahalalarında kaçak kömür üretenleri TTK'ya ihbar etmemektedir. Bu durumun çeşitli nedenleri vardır. Ancak kaçak kömür üreticilerinin çıkardıkları kömürleri satabilmek için rödövanşçılardan ücret karşılığında sevkiyat ve kantar fişi almaları ya da bu şekilde üretilen kömürün rödövanşçı tarafından satın alınması en güçlü nedenler arasında sayılabilir. Rödövanş işletmecilerinin büyük bir bölümü üretim faaliyetlerini taşeronlar aracılığıyla yürütmekte, ayrıca kaçakçıların ürettiği kömüre irsaliye keserek kaçakçılığı yasalılaştırmaktadırlar. Kömür kaçakçılarına kesilen irsaliye bedeli kuruma ödenen rödövanş bedelinin iki katıdır ("http://www.maden.org.tr/e_bulten/sayi_goster.asp?sayi=57&yazi_sira_no=13").

TTK rödövanş yoluyla sahaları özel sektöre devrederken, kendisinin ve rödövanşçının sorumluluklarını belirlemektedir. Buna göre; TTK, rödövanşçının saha sınırı, koordinat ve uygulama projesine uyulup uyulmadığını denetlemektedir. Rödövanşçılar ise, TEK ve belediyeler ile ilgili (çevre, yerleşim birimleri, orman işletmesi gibi konularda) sorunları çözmekle görevlidir. Rödövanşçı ayrıca fenni maden mühendisi de bulundurmak zorundadır ancak bu nezaretçinin seçimi kendisi yapmaktadır.

Uygulamada, Rödövanşçı TTK'dan sahayı kiraladıktan sonra gerekirse taşerona vermekte ya da kendi sahası içinde kalan başka ocakların açılmasına göz yummaktadır. Fenni maden mühendisi ise genelde TTK'dan emekli olanlar arasından seçilmektedir. Gerekli araç gereç (lamba, mortopikör, lağım makinası, burgu, çoğu zaman ağaç direkler, bağ demirleri, kompresör motorları, istim boruları, istim hortumları, ray demirleri, sac oluklar, topluk arabalar vs.) TTK'nın atıl, hurdaya çıkmış araç gereçleri arasından satın alınmaktadır. Maden ocaklarında kullanılan ağaç malzemeler genelde

sahanın çevresindeki ormanlardan elde edilmektedir. Bu malzemeler dışardan alınacaksa ucuz ama dayanıklı olmayan okalipütüs ağacı tercih edilmektedir. Bazen de TTK'nın terk ettiği ocaklardaki eski ağaç bağlar sökülerek yeniden kullanılmaktadır. Rödövensci ya da taşeronlar işçileri, özellikle emekli maden işçileri arasından seçmektedir. Çalışanların hemen hiçbirinin sigortaları yoktur. Sigortalı görünenler fiilen üretim içinde olmayan, çoğu zaman sahanın korumalığını yapan puantör, nezaretçi, odacı, güvenlik görevlisi gibi genelde yakın akraba ve hemşehrilerden seçilen çalışanlardır. Taşeronlar 15 yaşın altında çocuk işçiler de çalıştırabilmektedir, işçi ücretleri bazen kışlık kömür şeklinde aynı olarak ödenebilmektedir. Bu işçilerin sendikal örgütlenmesi yoktur. Çalışma saatleri sınırlandırılmamıştır. İşçiler işgüvenliğine yönelik hiçbir önlemin alınmadığı koşullarda, baretleri bile olmadan çalışmaktadır.

TTK'nın terk ettiği alanlarda bulunan eski bina ve ambarlar, yatakhane, yemekhane yada banyo olarak kullanılmaktadır. TTK binalarına uzak yerlerde çalışan şirket sahipleri ise buralara derme çatma tuğla ve briketten gecekondu tipinde barınaklar yapmaktadır.

Ocaklarda havalandırma ayrı bir yatırım gerektirdiğinden rödövensçiler fazla uzun galeri sürmemektedir. Yine malzeme yetersizliği nedeniyle domuzdamları kurmak yerine topuk bırakılarak kömür çıkarılmaktadır. Domuzdamları, ocaklarda tavanın çökmesini önleyen desteklerle yapılmaktadır. Topuk yönteminde ise, bir sıra kömür alınıp diğer sıra kömür tavanının çekmemesi için dayanak olarak bırakılmaktadır. Bu yöntemle kömürün tamamı alınamadığı gibi, zamanla tavan çökmektedir. Çökme sonucu taş ve toprakla karışan kömürün bir daha işlenebilmesi olanaklı olmamaktadır. Bu yöntemle fazla ilerleme de yapılamamaktadır. Eğer daha önceden topuk yöntemiyle işlenmiş ve çökmüş olan bir ocak yeniden işlenirse, su patlaması tehlikesi olasıdır. Geçmişte Havzada Fransızlar da bu yöntemi kullanmışlardır. Kumpanyalar döneminde Kilimli'de topuk yöntemiyle çalışılan bir damarın, Rödövensci bir şirket tarafından 1997 yılında yeniden işlenmesi sırasında oluşan su patlaması sonucu 2 işçi hayatını kaybetmiştir. Eskiden çalışılmış damarlarda üretim yapılırken, topoğraf haritası kullanılması ya da klavuzla çalışılması gerekmektedir. Ancak rödövensci şirket ya da taşeronlar bu tarz ayrıntılara dikkat etmeyebilmektedir.

Bölge kömürlerinin kimyasal yapısı nedeniyle yanma ve patlamaya hazır oluşu çalışma şartları ile ilgili önlemlerin sıkı denetimini gerektirmektedir. İşgüvenliği ve işçis Sağlığı açısından TTK'nın üretim yaptığı **birimlerde** gerekli önlemler alınmakta, işyerleri hem kendi İşgüvenliği Daire Başkanlığı hem de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca düzenli olarak incelenmektedir. Rödövens sahalarında ise işgüvenliği ve işçis Sağlığı açısından, sorumluluk yapılan rödövens anlaşmaları ile rödövensçiye bırakılmıştır. Rödövensci hem kendi faaliyetlerinden hem de taşeronlarının faaliyetlerinden sorumludur. Sahadaki fenni nezaretçiler sahadaki tüm faaliyetlerin işgüvenliği ilkeleri çerçevesinde yürütülmesi ile yükümlüdür. Bu sahalarda TTK'nın proje bazındaki denetimleri yapılmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı iş müfettişlerince yılda bir defa denetim yapılmaktadır. Gerektiğinde denetim sayısı artırılabilir.

Havza'da arazinin geniş, engebeli ve ormanlık oluşu da kaçak kömür üretiminin denetimini güçleştiren nedenler arasındadır. Bu alanda görevlendirecek teknik eleman

ve güvenlik görevlisi sayısı yetersiz kalmaktadır. Kaçak kömür ocağı açılması sırasında yol yapılması gibi orman arazisine yönelik faaliyetleri denetlemesi gereken Orman Bölge Müdürlüğü de gereken denetimleri yapmamaktadır. Ayrıca ormandaki ocaklar kamuflajlar yapılarak gizlenmektedir.

TTK sahalarında 1989'dan bu yana üretim yapılan özel kömür ocaklarında elektrik çarpması, vagon ve vinç halatının sıkıştırması, göçük ve grizu (metan gazı) patlaması şeklindeki kazalar, 1989-2002 yılları arasında 46 kişinin ölümüne, 45 kişinin de yaralanmasına yol açmıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Zonguldak Bölge Müdürlüğü yetkilileri, özel kömür ocağında meydana gelen kazalardaki ölü ve yaralı sayısının kesin olarak bilinmediğini söylemişlerdir ("10 Yılda 46...",2002).

1997-2001 yılları arasında özel kömür işletmelerine çalışma koşullarının elverişsiz olması nedeniyle 108 milyar 706 milyon 10 bin lira para cezası uygulanmıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı iş müfettişlerinin kentteki özel kömür işletmelerindeki denetimlerinde, söz konusu işyerlerinin büyük bölümünde çalışma koşullarının kötü olduğu saptanmıştır.

Kaçak üretim faaliyetlerinin, işgüvenliği yönüyle herhangi bir denetimi ise söz konusu değildir. Bu tür faaliyetler az işçi ile kötü şartlarda yürütülmektedir. Bu nedenle buralarda iş kazalarının görülmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu alanlarda antigrizu özelliği olmayan cihazlar kullanılmamakta, tahkimat ve havalandırma güvenli bir şekilde yapılmamaktadır.

Havzadaki rödövanşçı kaçakçı işbirliği sonucu, kül oranı % 75 olan 2 bin ton "**taş ve çamur postası**"nı, günde toplam 8 milyar karşılığında, "**tuvönan**" diye TTK'ya satılmaktadır. Ayrıca, kömürü ocaklardan lavvara taşımak için kurum her gün yaklaşık 2 milyar harcamaktadır. Bu çeşit "taşeron"luğun kuruma ve işçiye verdiği bir diğer zarar; TTK'nın, örneğin Üzülmaz Müessesesi'nde üretilen tuvönanın kül oranı % 58'dir; ama, rödövanşçıların kömürüyle karıştırılınca, oran % 65'e çıkmaktadır. Böylece yıkama sonucunda elde edilen toplam kömür miktarı azalmakta ve Üzülmaz işçisi de, gönderdiği kaliteli kömürün asıl karşılığını alamamaktadır. Elektrik santralına gönderilecek kömürün de ortalama külü %65'ten daha düşük olması gerekmektedir. Böyle olunca da demir-çeliğe gidecek kömürün bir kısmını küllü kömürle karıştırmak zorunluluğu doğmaktadır. Bunun anlamı, Demir-çeliğe 67 \$'a satılabilecek kömürün bir bölümünün 28-29 \$'a elektrik santralına gönderilmesidir (Soysal, 1997).

Zonguldak'ta hemen hemen tüm bölge hazine arazisidir. Bu arazileri ıslah ederek meyva hane haline getirenlere veya buralara konut yapanlara hazine kullanma hakkı vermektedir. Bazen tapulara, maden arama ve işletme faaliyetlerine müdahale edilemeyeceği ve bu faaliyetlerden doğacak zararlar karşılığında zararların tazmininin istenemeyeceği yönünde kayıtlar da konulmaktadır.

Konutların altına doğru sürülen damarların, evlerin çökmesine neden olduğu durumlarda, bu kayıtlar nedeniyle konut sahibinin hiçbir güvencesi kalmamaktadır. Rödövanşçı ve taşeronların da aynı güvenceden yararlanması, yöre halkı için tehlike oluşturmaktadır. Bir evin ya da mahallenin altı oyulduğu için çökmesi durumu,

"tasman" olarak adlandırılmaktadır. Tasmanzede olanlara bazen şirket sahibi tarafından belli bir miktar ödeme yapılmaktadır.

4.5 TTK'da Yabancı Yatırımlar

Son yıllarda taşkömürü sektörüne yapılan yabancı yatırımlardan birkaç örnek incelendiğinde, bu yatırımların çok yakın zamanda uluslar arası pazarlara açılacak olan bir sektöre altyapı yatırımları şeklinde olduğu gözlenmektedir.

TTK ile Japon Teknik İşbirliği Ajansı (JICA) arasında Zonguldak maden ocaklarında yürütülen "işgüvenliği geliştirme projesi" için 2 milyon 550 bin Dolar harcama yapılmıştır. Toplam harcama tutarının 12 milyon Dolar olması beklenmektedir. Proje kapsamında bilgisayarlı vardiye kontrolü, havalandırma sistemi, yer altı haberleşme sistemi, kişisel gaz maskelerinin kontrolü ile gaz ölçüm cihazlarının teknolojik iyileştirmeleri yapılmıştır. Proje, iş kazalarının azaltılması, verimliliğin artırılması ve ileri iş güvenliği teknolojisi transferini amaçlamıştır. Ayrıca TTK'daki teknik elemanlar Japonya'da eğitimden geçirilmektedir (<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ANADOLUYAHABERLER/ANA3.HTM>).

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler'in yaptığı bir açıklama ise; "Şu anda uydu ile Japonlarla ortak bir çalışma yaparak, bu bölge maden bakımından aranıyor...Bakanlık olarak, yerel kaynaklara büyük önem veriyoruz. Bu bölgeye bir an önce doğalgazı getireceğiz. Ayrıca, Akçakoca açıklarında doğalgaz rezervleri olduğunu biliyoruz, buraya da özel bir önem vereceğiz. Bir yandan Doğu Karadeniz'de petrol ararken, bu bölgede de denizden doğalgaz aramalarına ağırlık vereceğiz. Kaynağı bulduğumuz takdirde de dışa bağımlılığımız azalacak, bölgemizde kalkınma unsuru olacak. Çünkü, doğalgaz sadece bir yakıt değil, aynı zamanda hammadde. Şu anda uydu ile Japonlarla ortak bir çalışma yaparak, bu bölge maden bakımından aranıyor" ("Japonlarla Birlikte...", 2003) şeklindedir. Bakanın bu konuşmasından ülkemizde taşkömürü üretiminin vaz geçileceği anlaşılmaktadır. Taşkömürü Havzasına doğal gaz getirmenin tek yolu doğalgaz ithalatıdır. Ülkemizde var olan taşkömürüne yatırım yapmak yerine Japon Şirketlerine doğal gaz arattırılması ise bir dışa bağımlılığı azaltma unsuru değil, maden arama işinin özelleştirilmesidir.

Oysa aynı bakan bu açıklamasından bir ay önce; "Türkiye'nin doğalgaz bağlantıları nedeniyle büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı hale geldiğini düşünüyor. Yapılan anlaşmaların da Türkiye açısından düşündürücü olduğunu vurguluyor. Doğalgaz anlaşmalarının Türkiye'ye gaz alsa da almasa da, tüketse de tüketmese de belirli bir miktar gazın parasını ödeme taahhüdünde bulunduğu dikkat çekiyor. Bu yönleme "al veya öde" adı verildiğini, gazı almasa da bu parayı ödemek zorunda olduğunu belirtiyor." ("Güler: Maalesef...", 2003) olmasına rağmen.

Japonya'nın, gerek enerji sektöründe gerekse demir çelik sektöründe kullanılan hammaddeler bakımından tamamen dışarıya bağımlı bir ülke olmasına rağmen, bu alandan çekilmemesi ve Türkiye'ye teknoloji getirebilecek kapasiteye sahip olması dikkat çekmektedir (Arıoğlu, 1993). Türkiye'nin 150 yıllık taşkömürü madenciliğinde teknoloji geliştirme çabası içinde olmadığı görülmektedir.

Dünya koklaşabilir taşkömürü pazarının büyüme hızı demir-çelik sektörünün büyüme hızına bağlı olarak değişmektedir. Bu süreçte ağır sanayiinin gelişmekte olan ülkelere taşınması, bu ülkelerdeki ve Asya ülkelerindeki kömür pazarının Avrupa' dan daha canlı olmasına neden olmuştur.

Türkiye'de kapatılması istenen TTK'ya, Japonların ilgi duyması sebepsiz değildir. Havza, tamamen özelleştirilirse gelecekte Japon Şirketlerinin buralara girmesi kaçınılmaz görünmektedir. Büyük olasılıkla bu Şirketler Havza'da doğrudan üretim yapma ve taşkömürü kaynaklarını Japonya da kullanma gibi maliyetli yolları benimsemek yerine, gereksinim duyduğu sanayi mallarını en ucuza ürettiği yerlerde üretecek, pahalı teknolojisini Türkiye'ye ihraç edecektir.

Dünya madencilik endüstrisinde şirketlerin birleşmeler şeklinde büyümeleri ve toplam üretim ve pazarlamadan daha fazla pay almaları, çokuluslu şirketler için, ulus devletler üzerinde daha fazla güç kullanabilme anlamına gelmektedir. Bu güç, madencilik sektörlerinde, gerek mülkiyet ve yönetim değişikliklerini sağlamaya, gerekse çok uluslu şirketlerin pazara girişinin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik olarak, ilgili ülke yasalarının değiştirilmesinde etkin olarak kullanılmaktadır. Uluslararası kuruluşların da önemli bir rol oynadıkları bu sürecin, özellikle eski Doğu Bloku, Latin Amerika ve Güney Doğu Asya ülkelerinde hızla yürütülmekte olduğu gözlemlenmektedir (Tamzok). Petrol rezervlerinin 40-50 yıl sonra tükeneceğini hesaplayan büyük petrol şirketlerinin kömüre yatırım yapmaları gelecekte bu alanlarda yaşanacak savaşların göstergesidir.

Avrupa Birliği'nden sağlanan 4.2 milyon dolar hibe krediyile, İngiliz International Mining Consultans Limited (Uluslararası Maden Danışmanlığı) tarafından TTK'ya bir eğitim ocağı yapılmıştır ("TTK'ya İngiliz...", 1998). Bu örnekte görüldüğü gibi havzaya gelen yabancı kaynak, yine yabancı şirketlere aktarılmaktadır.

4.6 Kamu Sermayeli Şirket

Hazine Müsteşarlığı tarafından hazırlanan Kamu Sermayeli Şirketler Hakkında Kanunu Taslağı ile KİT'lerin Kamu Sermayeli Şirketler olarak yeniden örgütlendirilmesi gündemdedir (Övgün). Bu taslak kapsamında olan kurumlardan birisi olan TTK için böylece son nokta konulmaktadır. Taslak ile, TTK bir Anonim Şirkete dönüşecek, performans kriterleri ölçütüne göre çalışacak, ilgili Bakanlığın kurum üzerindeki etkisi azaltılacaktır. Böylelikle tamamıyla özelleştirilebilecek konuma gelen kurum, özelleştirilemezse de piyasa koşullarına uygun olarak, tıpkı bir özel şirket gibi, piyasadaki diğer şirketlerle eşit rekabet koşulları içinde çalışacaktır. Bu taslak kurum personelinin de özel şirket kuruluşlarındaki statüye göre istihdam edilmesini de kabul etmektedir ("KİT'ler Baştan....", 2003).

11 Şubat 2004 tarihinde Milliyet Gazetesinde yayınlanan habere göre Erdemir, daha şimdiden TTK'dan Armutçuk kömür ocaklarını istemektedir. Erdemir Yönetim Kurulu Başkanı Recai Berber, "ilk olarak bize en yakın Armutçuk kömür ocakları ile ilgileniyoruz. Türkiye Taşkömürü Kurumu'nun (TTK) kömür ocaklarının devir işlemleri için gerekli yasal düzenlemelerin birkaç ay içinde Meclis'ten geçmesini bekliyoruz"("ERDEMİR'in Gözü....", 2004) demektedir.

5. SONUÇ

Hem TTK'da hem de Taşkömürü sektöründe 1980 sonrası geliştirilen bütün uygulamalar birlikte değerlendirildiğinde Özelleştirme, Serbestleştirme, Piyasalaştırma ve Esnekleştirme sürecinin artık son noktalarına geldiği görülmektedir. Bu aşamadan sonra yapılacak özelleştirmelerin verim artışına, kâr artışına yol açacağı beklentisi ise gerçekçi değildir. Eğer bir kazanç olacaksa, bu doğrudan uluslararası sermayeye aktarılacak, Türkiye'de taşeron konumunda bulunan birkaç özel sektör şirketi de bundan kazanç sağlayacaktır.

TTK'nın bir bütün olarak özelleştirilmesi yerine kapatılması, taşkömüründe arama, işletme, pazarlama faaliyetlerinin tamamen özel sektöre devredilmesi yönündeki eğilim günümüzde ağır basmaktadır. Bu gerçekleşirse, devlet kamu açıklarını kapatmak için buradan kazanç sağlayamayacaktır. Ortaya çıkabilecek en önemli sonuç, Havzada kömür üretiminin yabancı sermaye elinde olduğu Osmanlı döneminden çok farklı olmayacaktır.

6. KAYNAKLAR

- Arıoğlu, E.** (1993). Zirvede'ki Japonya'da taşkömürü madenciliği. *Cumhuriyet Gazetesi* 10.08.1993.
- Arıoğlu, E.** (1996). Zonguldak Kömür Havzasının kapatılması büyük yanlış olur. *Dünya Ekonomi Gazetesi* 15 Mart 1996.
- Arıoğlu, E.** (2002). Türkiye'de linyit madenciliğinin değerlendirilmesi. *Tunçbilek Belediyesi II Linyit Festivali, Garp Linyitleri İşletmesi Yayını, Tunçbilek.*
- Arıoğlu, E., Yılmaz, A.O.** (2002). Dünyada taşkömürü madenciliğine genel bakış ve Zonguldak Taşkömürü Havzası'nın değerlendirilmesi. *Türkiye 13 Kömür Kongresi Bildiriler Kitabı, MMO Zonguldak.s. 425-451.*
- Çetinkaya, Ö.** (2001). *Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Özelleştirme*, Etkin Kitabevi, Bursa.
- DİSK/GENEL-İŞ ve KİGEM** (1998), Yerelleştirme Özelleştirme Yabancılaştırma, Ankara.
- DPT** (1997). Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi Cilt I TTK ve KAPvDEMİR Raporu, Ankara.
- DPT** (2001). *Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu Enerji Hammaddeler Alt Komisyonu Kömür Çalışma Grubu*, Ankara.
- Güler, B.A.** (2003). *ikinci Dalga Siyasal ve Yönetmelik Liberalizasyon*, Yol-İş Sendikası Yayınları Ankara.
- Güler, B.A.** (1996). *Yem Sağ ve Devletin Değişimi*, TODAİE Ankara.

Harmancı, M., Öktem H.,Gülcan, Ü. (2003). *Eti Holding A Ş, Türkiye Komur işletmeleri Kurumu ve Türkiye Taşkömürü Kurumunda Rodovans Uygulamaları*, YDK Ocak.

<http://www.bsrec.bg/turkey>

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ANADOLUYAHABERLER/ANA3.HTM>

<http://www.geocities.com/zamver10/taskomuruJtk.htm>

http://www.maden.org.tr/e_bulten/sayi_goster.asp?sayı=57&yazı_sıra_no=13

<http://www.maden.org.tr/yeni3/yayinlar/raporlar/avrupabirligivemadenciligimiz.htm>

<http://www.netzonguldak.com>

<http://netzonguldak.sitemynet.com/arastirmasanayiturizm.htm>

<http://www.tedas.gov.tr/75yil.htm>

<http://www.taschkomuru.gov.tr>

<http://www.gazeten.com/archiv/ekonomi0000004653.html>

<http://www.maden.org.tr/yeni3/yayinlar/raporlar/taskomururaporu.htm>

ODTÜ (2002) Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimleri *ABD 2000 Yılı Stüdyo Çalışması*, (Der. Melih Ersoy ve H. Tarık Şengül, Ankara.

Oral, T. (2004) Taşkömürü gerçeği ve Türkiye, <http://www.turkis.org.tr/taskomuru.doc>

Övgün, B. (2004) KİT'lerden Kamu Sermayeli Şirketlere, www.kamuyonetimi.org.tr

Soysal, M. (1997). Kül yutturulan Zonguldak. *Hürriyet Gazetesi*, 5 Aralık 1997.

Soysal, M. (1998). Kurtarıcı özerklik. *Hürriyet Gazetesi*, 18 Temmuz 1998.

Tamzok, N. (2004). Küresel politikalar ve Türkiye madencilik sektörü.

<http://www.maden.org.tr/yeni3/yayinlar/raporlar/kureselpolitikalar.htm#tj1>

TMMOB-MMO (2003a), TKİ kurumunda bazı bölge müdürlüklerinin kapatılması ve rödovans uygulamaları" *Madencilik Bülteni* S.65 Mart.

TMMOB-MMO(2003b), Maden taşımacılığında demiryolu-karayolu karşılaştırması. *Madencilik Bülteni*, S.65, Mart.

TTK (1995) *Türkiye Taşkömürü Kurumu inceleme Kurulu Raporu*, Ankara.

TTK (2002) *Faaliyet Raporu*, Zonguldak.

TTK (2003) *2004 Yılı Yatırım ve Finansman Toplantısı Sunuş Konuşması*, Zonguldak, Eylül.

Tuncer, K. (1998). *Tarihten Günümüze Zonguldakta işçi Sınıfının Durumu*, Göçebe Yayınları, istanbul.

Yıldız, N. (2003) Madencilliğimize bakış, <http://www.maden.org.tr/yeni3/yayinlar/kitaplar/Madenciligimizebakis2003/madenciligimizebakis2003.htm>

Yıldız, N. (2004) Taşkömürü raporu, <http://www.maden.org.tr/yeni3/yayinlar/raporlar/taskomururaporu.htm>

Yorulmaz, Ş. (1998) Türkiye'de kömürün keşfi ve kömür işletme imtiyazları. *Türkiye 11. Kömür Kongresi Bildiriler Kitabı* TMMOB Maden Mühendisleri Odası Zonguldak Şubesi, Bartın Amasra, s.282-297.

————(1998). TTK'ya İngiliz eğitim ocağı *Hürriyet Gazetesi* 26.02.1998.

————(2001) Kardemir AŞ zor durumda; işçilere satmak mı? işçileri satmak mı?.
<http://www.soldergisi.com> S.156, 26 Ekim 2001.

————(2002) 10 yılda 46 maden işçisi öldü *Hürriyet Gazetesi*, 05.09.2002.

————(2003) Güler: maalesef bağımlıyız *Milliyet Gazetesi* 25.06.2003.

————(2003) Japonlarla birlikte uydudan maden arıyoruz.. *Milliyet Gazetesi*, 25.07.

————(2003) KİT'ler baştan ayağa yenileniyor.. *Milliyet Gazetesi*, 09.05.2003

————(2004) Kozlu'da yeni kömür kuyusunu Çinliler açıyor.
http://www.bvegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOL_UNUNSESI/192/AND18.htm

————(2004) Merkez lauvarı kapatılacak <http://netzonguldak.sitemynet.com/haberler/haber/20.htm>

————(2004) TTK'da kömür taşımacılığı özelleşiyor
<http://netzonguldak.sitemynet.com/haberler/haber/121.htm>

